

Giedrius Subačius

University of Illinois at Chicago

Lietuvos istorijos institutas, Vilnius

Raidės <î> [ę] atsiradimas Simono Daukanto tekstuose

Simonui Daukantui – 225

Iš Rygos išvykti atostogų Simonui Daukantui (1793–1864) leista 1834 m. liepą, ir ten dirbti jis nebegrižo¹. Ankstesniuose tyrimuose su Daukanto Rygos laikotarpiu ir jo pabaiga siejau visų pirma didžiulį *Istorijos žemaitiškos* (toliau – *IZ*; apie 1831–1834 m.) rankraštį: ketvirtasis didysis *IZ* rašybos lūžis vyko apie pirmąją 1833 m. pusę, 5–6 ryškioji *IZ* atkarpa rašyta apie 1833–1834 m. Taip pat Rygos laikotarpiu turėjo atsirasti rankraštėlis „O Niewoli Łotiskiey“ (toliau – *ONL*), apie 1833 m. pirmąją pusę ar vėliau, ir du nuorašai ne paties Daukanto ranka: *Rubinaičio Peliūzės gyvenimas* (toliau – *RPG*), apie 1833–1834 m., bei *Gyvatos didžiųjų karvaidų* (toliau – *GDKr*), apie 1833–1834 m. ar vėliau, galbūt jau išvykus iš Rygos.

1834 m. liepą Daukantas atvyko į Lietuvą, lankėsi Kretingoje – tai paliudijo Jurgis Ambraziejus Pabrėža 1834 m. gruodžio 31 d. laiške Krizostomui Gintilai – esą Daukantas buvęs pas juos šiemet, bet „atsytoolindams“ nuo mūsų į Sankt Peterburgą, žadėjęs iš karto iš ten parašyti, tačiau „Jau ketwyrts tam ira“ mėnuo, o jis tylįs². Taigi Lietuvoje Daukantas gyveno bent maždaug iki 1834 m. rugsėjo, tad išbuvo apie du tris mėnesius: galbūt 1834 m. liepą, rugpjūtį ir rugsėjį.

Raidės <î> [ę] įsivedimui rekonstruoti svarbiausi buvo Daukanto rankraščiai, turintys daug ir kitų rašybos bendrumų: *Historija Justino*, *Istorija Justinaus*, *Pasakos Pedraus*:

1) *Historija Justino* – *Historya Justina*; LLTIBR: f. 1 – SD 10 (toliau – *HJ*); p. 1–400 sunumeruotas rankraštis, Romos Bončkutės paskaičiavimu, jis iš viso turi „396 prirašytus ir 12 tuščių puslapių, o taip pat antraštinį ir pabaigos lapus. Taigi visą rankraštį sudaro 412 puslapių, susiūtų į lankus“³). Jis buvo bent vieną kartą šiek tiek vėliau Daukanto perskaitytas ir pageduotas pieštuku ir rašalu (žr. toliau 3). *HJ* popierius turi „Ф К Н Г“ vandenženklį: p. 13–241 1833 m., o p. 242–400 bei 1–12 – 1834 m. gamybos;

1 Plg. Merkys ²1991, 62–63.

3 Bončkutė 2006, 19.

2 Merkys ²1991, 63; Sendzikas 1938, 492.

2) *Istorija Justinaus – Jstoriję Justinaus parguldę Jsz Łotinū kalbōs i Zāmaitiū K. Daugkientys metusī 1798*; LNMMB RS: f. 110 – 34 (toliau – JJ; parašymo metai nurodyti netikslūs; l. 1r–7v, tad 14 daugiau ar mažiau prirašytų puslapių). Vėlėliau šiek tiek taisytas rašalu;

3) *Pasakos Pedraus – Pasakas Pādraus Pagal išdawimo K. Kan: Czerskī, isz Łotinū kalbōs parguldę Zāmaitiskay M. Zēymys metusī 1824*; VUB RS: f. 1 – E 73 (toliau – PaP; parašymo metai nurodyti netikslūs; l. 1r–34v rankraštis, daugiau ar mažiau prirašyti 67 puslapiai, paskutinė l. 34v pusė tuščia).

Šie rankraščiai laikytini ankstyvaisiais Daukanto ilgo Sankt Peterburgo periodo (iš viso apie 15 metų, 1834–1850 m.) darbais – jau vien dalies HJ popieriaus 1834-iejį gaminimo metai neleidžia HJ sieti su tų pačių 1834 m. vasarą pasibaigusiu Daukanto Rygos laikotarpiu.

Šio straipsnio tikslas – nustatyti, kada, kokiose pozicijose, kokiais etapais tuose rankraščiuose Daukantas buvo įsivedęs diakritinę <̂> žymėti savo tarmės garsui [ę]. Raidės <̂> diegimo rekonstrukcija tikslina ir santykinę pačių rankraščių kūrimo chronologiją. Tačiau jau kitas tyrimas turėtų nustatyti, kada Daukantas tos <̂> atsisakė (pakeitė kita diakritine raide – <̃>).

1. *HISTORIJA JUSTINO. Skliautuoto*⁴ <̂> ženkle (dabar vadintume diakritine raide su stogelio formos cirkumflekso diakritiku) atsiradimas Daukanto tekstuose yra ypatingas. Jo ryškesnė pradžia atsekama būtent HJ rankraštyje. Tiesa, visai epizodiškai, gal net visai atsitiktinai <̂> [ę] raidė buvo šmėstelėjusi ir IZ rankraštyje, kamieno pozicijoje, plg. IZ: *mīrsztus* IZ 213v; *gīlos* IZ 494r; *dīdesis* IZ 507r; *stīpa* IZ 508r; *szīltū* IZ 512v; *Rīkīnas* IZ 524r; *dowīnū* IZ 528r; *kībte* IZ 533v. Tačiau kartais nelengva atskirti, ar tai iš tiesų šmėstelėjusi intencija išbandyti ženklą <̂>, ar tiesiog tokios stogelio formos <̃> taškas pasirašęs netyčia, ar net gal kai kuriais atvejais – pažymėtas vėliau. Daukantas IZ dar nesirinko raidės <̂>, nors apie ją pagalvojęs, matyt, buvo. Keletas tokių pabandymų kamienuose galbūt įžiūrėtina ir HJ rankraštyje, iš viso gal tik apie keliolika atvejų: *nespīg* 30; *Mīrus* 42; *daugībēs* 51; *weīnas* 157; *prītīrūs* ‘pritiriam’ 176; *līp* ‘lipa’ 229; *goren* → [momentinis] *gorīn* 254; *užtemīms* 255(2×); *tveskinieje* → [momentinis] *twīskinieje* 260; *zīnē* 308; *iki pīles* 333; *rīkys* 360; *ragīn* 362; *īdant* 389; *Gīr* 394. Taip pat pasitaikė keletas labai netipiškų atvejų su <̂> uždaroje galūnėse <-īs>, kurie greičiausiai buvo Daukanto neapsižiūrėjimas: *On dīdesnīs nelaimos* gen. sg. f. 256; *nu szeiminos rikinīs* ‘nu šeimos rykienės’ gen. sg. f. 286; *rikīs* nom. sg. (?) 360. Reikia iš karto pabrėžti, kad kartais neaišku, ar diakritikas atsiradęs rašant iš pat karto, ar pridėtas redaguojant vėliau (HJ tekstą, kurį Daukantas vėliau redagavo pieštuku ir rašalu, žr. toliau 3), todėl vienu kitu atveju dabartinis perskaitymas yra tik geriausia pavykusi interpretacija. Vis dėlto absoliučia didžiama atvejų iš karto parašytus diakritikus virš <̂> galima atskirti nuo pridėtųjų vėliau dėl skirtingo rašalo atspalvio. Tokie <̂> šmėstelėjimai kamienuose ir pažymėjimai <-īs> galūnėse, kaip matysime

4 Paties Daukanto terminas *skliautuotas*: „ī **sklautoutas**, yra išztaremas wīdutīniu balsū tarp e ir i“, *Pras* 4 (paryškinta – G. S.).

toliau, nerodo pastovesnių Daukanto intencijų, tėra šalutinių Daukanto minčių apie raidės <î> sklaidos galimybes liudijimas.

HJ rankraštis rašytas ne iš eilės, jo seniausiai rašyta dalis prasideda 13 puslapiu ir chronologiškai tęsiasi iki p. 400 (iki pabaigos), o vėliausiai rašyta atkarpa yra *HJ* pradžia p. 1–12 (vertėjo ir autoriaus pratarmės). Visas tekstas surašytas ant dviejų rūšių popieriaus. Bončkutės žodžiais,

Daukantas juodraščių rašė į didelius popieriaus lapus (35 x 21,8 cm), *in folio*. Popierius prastos rūšies, imtinai nuo 13 iki 240v puslapių – pilkšvos spalvos su vandenženkliais ir raidėmis Φ K H Γ bei pagaminimo data 1833 m., nuo 1 iki 12 (surašyta vertėjo ir autoriaus pratarmė) ir nuo 242 iki 400 puslapių – šiek tiek šviesesnės spalvos be vandenženklių, su tomis pačiomis raidėmis ir 1834 m. pagaminimo data. Iš viso rankraštis turi 396 prirašytus ir 12 tuščių puslapių, o taip pat antraštinį ir pabaigos lapus. Taigi visą rankraštį sudaro 412 puslapių, susiūtų į lankus, kurie jau nebuvo susiūti į vieną visumą, o vėlesnių palikimo tvarkytojų buvo sudėti į aplankalą⁵.

Svarbus popieriaus dvejopumas. Nors to paties kunigaikščio Nikolajaus Gagarino fabriko Velikoje Selo (Jaroslavlio gubernijoje, Romanovo-Borisoglebsko apskrityje), tačiau skirtingų pagaminimo metų. Galima samprotauti taip: Daukantas įsigijo 1833 m. gamybos 10 popieriaus lankų (gal ir daugiau, kas žino), tačiau jų neužteko – baigėsi parašius iki 241 p. (iki 10 lanko pabaigos). Tada vėl įsigijo tokio paties popieriaus, tik jau gavo vėlesnės 1834 m. gamybos variantą. Vėlesnio popieriaus ir išvaizda kitokia – jis šviesesnis už buvusį 1833-ųjų. Vėlesniajame popieriuje rašyti p. 242–400 ir Daukanto bei Justino pratarmės p. 1–12. Abi pratarmės Daukantas greičiausiai rašė jau pabaigęs rankraštį (labiau tikėtina), arba turėjo pratarmę ir surašytą ant senesnio popieriaus, bet paskui perrašė (mažiau tikėtina). Šiaip ar taip, kadangi pratarmės yra naujesnės, logiška įsivaizduoti tokią rankraščio atsiradimo chronologiją:

1) p. 13–241; 2) p. 242–400; 3) antraštinis ir p. 1–12.

Todėl toliau analizuojant pavyzdžiai ir pateikiami tokia Daukanto rašymo tvarka, bet ne pagal rankraščio išsidėstymą.

Suskaičiuota, kad rašydamas pirminį *HJ* p. 13–400 tekstą (įtraukiant ir momentinius taisymus) *skliautuota* raidė <î> atvirose galūnėse Daukantas iš viso rinkosi 295×: 1) absoliuti dauguma gen. sg. m., taip pat gerokai mažiau – 2) instr. sg. f., 3) iness. sg. ir pl., bei 4) nom. sg. ir pl., 5) acc. sg., plg.:

1) gen. sg. m. (197×):

broli 44; *rikî* 55; *pailsi* → [momentinis] *pailsî* 56; *be mokesnî* 59; *pailsi* → *rikę* → [momentinis] *rikî* 60; *broli* 62; *dù* → [momentinis] *iszkarszusî* 108; *smerti* → [momentinis] *smertî* 108; *zigi* → [momentinis] *zigî* 108; *kunegaikszti* 108; *broli* → [momentinis] *broli* 109; *mokesne* → [momentinis] *mokesnî* 113; *ib* → [momentinis] *iprotî* 130; *karwedî* 140; *rikî* 142(2×); *Jowî* 142(2×); *zombî* 142; *labdari* → [momentinis] *labdarî* 147; *riki* → [momentinis] *rikî* 160; *rikî* 164, 172; *smertî* 172; *rikî* 175, 178; *jaunikaitî* 181; *isz wissu mažoie*

⁵ Bončkutė 2006, 19.

kareivî 184; *rikes* → [momentinis] *rikî* 184; *rikî* 187, 190; *rikî* 198, 200; *nemažesni* → [momentinis] *nemažesnî* 202; *rikî* 207; *broli* 207; *isz tokî* 209; *siutine* → [momentinis] *siutinî* 213; *rikî* 218; *Akilî* 218; *rikî* 219, 220; *kudikę* → [momentinis] *kudikî* 220; *rikî* 220; *be mokesnî* 221; *ont rikî* 222; *sunelî* 224; *Erkulî* 225; *rikî* 225; *rike* → [momentinis] *rikî* 225; *rikî* 226; *ont broli* 226; *nu rikî* 226; *smertî* 226; *Erkulî* 226; *jautî* 228; *arklî* 228; *grobi* 231; *broli* 233; *nu onkritî* 234; *Cemilkarî* 250; *po nukritî* 254; *Giskonî* 257; *grobi* 261; *rikî* 263; *Jowî* 268; *wiriszkis* → [momentinis] *wiriszki* 268; *grobi* 275; *zigî* 275; *grobi* 278; *ont buđa* → [momentinis] *ont grobi* 278; *Saulietekî* 279; *nu Antigonaus rikî* Macedonijôs 280; *dabote weiklumus to ermiderî* 280; *widurieje wissutirszesnî niukinî* 282; *buwi ligi kunegaikszti* Pyrrû 282; *rond ženklus baisi nukritî* 284; *rikî* 287, 290; *kokî* 290; *duktie Epirû rikî* 291; *naszlie wenkartu broli ir wiriszki* 291; *rikî* 291(2×), 294; *kunegaikszti* 294; *Ne niukinî 'nei niukinio'* 296; *rikî* 296; *Saulietekî* 299; *zodî* 301; *Annibalî* 307, 308(2×); *rikî* 310; *Anibalî* 310; *karwedę* → [momentinis] *karwedî* 311; *rikî* 311; *Annibalî* 314; *nu rikî* 315; *Saulielidî* 316; *rikî* 320; *rupesnî* 321; *lobî* 322; *nu [...]* *rikî* 322; *wisokî* 323; *bilî* 326; *diedî* 329; *broli* 329; *rikî* 331; *kunegaikszti* 331; *broli* 331; *rikî* 331, 332; *Rikî* 334; *nu alkî* 335; *nu kibî* 337; *Saulietekî* 337; *Ariaratî* 340; *rikî* 340; *nu Ariaratî rikî* 340; *pailsî* 343; *Nikomedi* 345; *rikî* 344a; *nu Ariaretî* 345a; *Tigranî* 346; *nu Mitridatî* 346; *nu rakalî* 348; *iszpeti 'iš peties'* 350; *Tigranî* 350; *rikî* 351; *Nikatorî* 352; *grobi* 353; *broli* 354; *kunegaikszti* 354; *smertî* 355; *giwolî* 355; *broli* 356; *Arseidî* 357; *broli* [gen. sg.?] 358; *didî* 358; *broli* 359; *rikî* 360; *preki* 360; *Cizycenî* 363, 365; *Tygrani* → [momentinis] *Tygranî* 367; *rikî* 367; *Cizycenî* 368; *Saulietekî* 368; *Saulie[te]ki* 368; *Saulietekî* 369; *saulieteki* → [momentinis] *saulietekî* 369; *rikî* 369; *trakî* 371; *Nikatorî* 371; *Saulietekî* 372; *rikî* 372, 374; *kunegaikszti* 373; *Praatî* 376; *Jasonî* 377; *zigî* 377; *rikî* 377; *zigî* 378; *Erkulî* 378; *nukritî* 381; *rikî* 384; *deiwale* → [momentinis?] *deiwali* 384; *Erkulî* 385; *rikî* 387; *užkompe* → [momentinis] *užkompî* 389; *rikî* 390; *isz ukes lobî* 392; *broli* 395; *Ystaspî* 1; *Pisistratî* 1; *Artaksersî* 1; *didioi* 2; *waldwirî* 2; *didioi* 2; *isz Megasterî* 3; *jaunoi* 3; *Agatoklî* 3; *Timejî* 3; *Agatoklî* 3; *Annibalî* 4; *Mitridatî* *didioi* 4; *rikî* 4; *isz Dioklî* 5; *didę* → [momentinis] *didî* 8; *didî* 8; *kunegaikszti* 8; *iprotî* 9; *geresnî* 10; *kunegaikszti* 11;

2) instr. sg. f. (45×):

teysibę → [momentinis] *teysibi* 73; *smarkibę* → [momentinis] *smarkibi* 73; *wardali* → [momentinis] *dalî* 108; *narsibę* → [momentinis] *narsibi* 109; *jote* → [momentinis?] *jotî* 111; *Prizastis [...]* *baisesnî bū* 132; *sesere* → [momentinis] *seserî* 146; *didi* → [momentinis] *didî* 156; *prapūlte* → [momentinis?] *prapūltî* 179; *Barsinę* → [momentinis?] *Barsinî* 201; *drūsibę* → [momentinis?] *drūsibi* 206; *gentzude* → *gentzudi* → [momentinis] *gentzudî* 209; *pilî* 223; *ne klautî, bet wikimū* 256; *su stiprî karaunū* 261; *galibe* → [momentinis] *galibi* 276; *Pyrrus nekakindamôs tep didî galibi* 281; *galî* 287; *narsibi* 293; *rikî 'rike, karalyste'* 295; *gentzudî* 301; *galî* 312; *rikî* 315; *galî* 318; *smertî* 321; *rike* → [momentinis] *rikî* 337; *smarkibi* 344a; *rustibi* 354; *karî* [~ *kare* (nom. sg. *karè* 'karas')] 360; *tokî* 364; *gentî* 364; *smarkibi* → [momentinis] *smarkibi* 365; *waldî* 368; *Lumeni* → [momentinis] *Lumenî* 371; *neteisibi* 376; *piute* → [momentinis] *piutî* 376; *pargalî* 376; *pargalės* → [momentinis?] *pargalî* 382; *sritî* 4; *Jstoriję* → [momentinis] *Jstorijî* 6; *weikaline* → [momentinis] *weikalinî* 6; *gudresnî* 9; *guwesnî* 9; *drūsibi* 11;

3) iness. (36×):

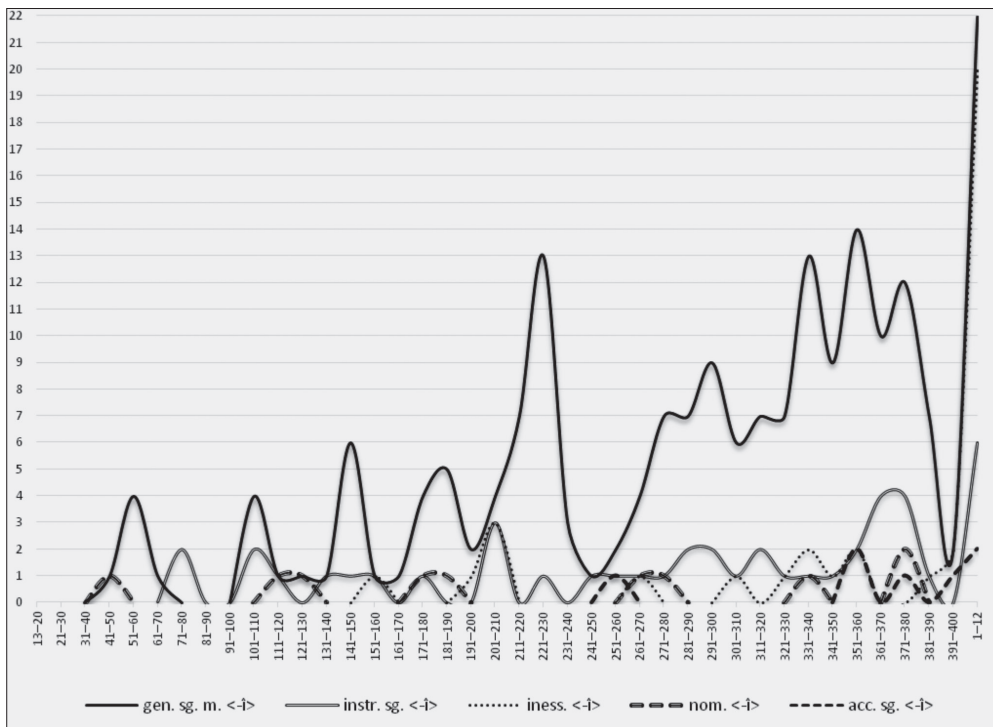
kapuse → [momentinis] *kapusî* 156; *rubuse* → [momentinis?] *rubusî* 199; *apigardosî* 205; *skreite* → [momentinis] *skreitî* 206; *muszosî* 210; *skreite* → [momentinis] *skreitî* 269; *gasî* → [momentinis] *gasî* 308; *ezerî* 321; *peunuse* → [momentinis] *peunusî* 337; *laikusi* → [momentinis] *laikusî* 337; *karę* → [momentinis] *karî* 350; *karî* 356; *apdarî* 357; *skudrumî* 386; *skraitî* 393; *takî* 397; *Tosî kningosî* 2; *tosî septiniosî kningosî* 5; *weikatusî* 5; *sprendimî* 5; *apigardosî* 6; *swietî* 6; *rasztusî* 7(2×); *Pirmosiesi septiniosî* 7; *tosî* 7; *ermideriusî* 7; *tosî kningosî* 8; *iszraszî* 8; *sutrumpinimî* 10; *weikatusî* 10; *pasakoiemî* 11;

4) nom. (10×):

[momentinis] *essantî* nom. sg. f. 50 [redaguojant išbraukta pšt]; *iszjuditi* → [momentinis] *iszjuditî* nom. pl. m. 111; *nugalûtî* nom. pl. m. 130; *nesukakiey* → [momentinis] *nesukakî* nom. pl. m. 176; *naszti* → [momentinis] *nasztî* nom. sg. f. 'nėščia' 181; *J[sz?]didî* 261; *nukonkintî* nom. pl. m. 277; *issilūsawe* → [momentinis] *issilūsawî* nom. pl. m. 334; *jotî* nom. pl. m. 371(2×);

5) acc. sg. (7×):

pries io diedî 257; *kittokî 'kitokia'* 353; *newali* → [momentinis] *newalî* → ršl [vėliau] *newalę* 357; *medioklî* 373; *widutinî* 393; *Jrkanijî* 2; *graksztî* 12.

1 diagrama. Raidės $\langle \hat{i} \rangle$ atsiradimas *HJ*, visų pirma atviroje $\langle \hat{i} \rangle$ gen. sg. (daugiausia vyriškosios giminės) galūnėje, taip pat instr. sg. f., iness. sg. ir pl., nom. pl. m. ir f., acc. sg.

Tų penkių atvirų galūnių <-î> vartojimo dinamika *HJ* tekste matyti iš 1 diagramos. Visų pirma, <-î> visai nerašyta anksčiausiai rengtoje rankraščio atkarpoje, taigi jos nematyti p. 13–43. Tik p. 44 jau syki šmėstelėjo gen. sg. forma *broli* ‘brolio’. Tada netrukus p. 50 taisantis iš karto rašalu įrašyta nom. sg. f. forma *essantî* ‘esanti’ (bet vėliau redaguojant pieštuku išbraukta). Toliau vėl ėjo gen. sg. m. atvejų etapas: *rikî* ‘rikio, karaliaus’ 55, *pailsi* → [momentinis] *pailsî* ‘poilsio’ 56; *be mokesnî* ~ *be mokesnio* ‘be mokesčio’ 59, *pailsi* → *rike* → [momentinis] *rikî* 60; *broli* 62. Daukantui po truputį vis labiau prisireikdavo <-î> raidės būtent gen. sg. linksniui reikšti.

Po to turbūt iš karto besitaisant pasitaikė pavartoti <-î> ir instr. sg. f. galūnėje, net du kartus p. 73 toje pačioje eilutėje: *garsauo p̄s̄ sauo teysibę* → [momentinis] *teysibî*; *kieyk kitti par sauo smarkibę* → [momentinis] *smarkibî*. Kadangi segmente *p̄s̄ sauo teysibę* prielinksnis *par* ‘per’, reikalavęs galininko linksnio, išbrauktas, tai ir segmente *par sauo smarkibę* jis turėjo būti išbrauktas, kad derėtų su veiksmažodžiu *garsauo* ‘garsėjo’, reikalaujančiu įnagininko (bet liko neišbrauktas).

Toliau vėl <î> pavartota 6× gen. sg. m.: *dù* → [momentinis] *iszkarszusî* ‘iškaršusio’ 108; *smerti* → [momentinis] *smertî* ~ *smerčio* ‘mirties’ 108; *zigî* → [momentinis] *zigî* ‘žygio’ 108; *kunegaiksztî* ‘kunigaikščio’ 108; *broli* → [momentinis] *broli* 109; *mokesne* → [momentinis] *mokesnî* ‘mokesčio’ 113. Apie to tarpsnelio pabaigą vėl pasirodė trys momentiškaip pasitaisyti instr. sg. atvejai: *wardali* → [momentinis] *dalî* ‘dalia’ 108; *narsibę* → [momentinis] *narsibî* ‘narsybe’ 109; *jote* → [momentinis?] *lotî* ‘jočia’ 111.

Ir dar toliau, ypač nuo p. 142, ėmė reikštis gen. sg. m. formų gausa – iš karto 5 atvejai viename puslapyje: *rikî* (2×), *Jowî* ‘Jovio’ (2×), *zombî* ‘žambio’. Toks pasiskirstymas *HJ* pradinėse dalyse rodo Daukantą sumanius skliautuotą raidę <î> su stogelio formos cirkumfleksu įsivesti būtent į atvirą gen. sg. m. galūnę. Daukantas labiausiai pratinosi taip žymėti kilmininką, nors ir kituose linksniuose, tik daug rečiau, rašė tą pačią raidę. Apskritai dažniausia leksema, kurios gen. sg. galūnėje Daukantas rašė <-î>, buvo *rikîs* ‘karalius, valdovas’ – 54× iš 198×, tad daugiau nei ketvirtadalis visų pavartojimų (27,27 %).

Atvirai gen. sg. m. galūnei uždėti cirkumfleksą <î> virš raidės <-i> Daukantas turbūt sugalvojo dėl to, kad iš Rytų Prūsijos buvo išmokęs perimti tą patį diakritiką <î> ir uždariosiems gen. sg. f. galūnėms su kitomis raidėmis <ê, ô>, plg. *HJ* <-ês, -ôs>: *isz baimês* 117; *pillês* 121; *kelonês* 122; *žâmês* 122; *linksmibês* 125; *ukês* 125(2×), 126; *Grecijôs* 127; *rustôs budinês* 127; *motinôs* 128; *pamotês* 128; *pargalês* 130; *pasaulês* 131; *žâmês* 137; *ont pilês* 137; *pargalês* 139; *weczôs ukês* 140; *artimosês pilês* 142; *wieszpatibês* 142; *karês* 149; *pasaulês* 178; *pargalês* 285. Tiesiog pats pritaikė cirkumflekso formos stogelį kitai raidei (<î>), kitai giminei (vyriškajai), kitai pozicijai (atvirai galūnei), nors Rytų Prūsijos raštuose tai būdinga nebuvo⁶. Papildomas poveikis, paskatinimas įsivesti raidę <î> Daukantui tikriausiai buvo ir labai dažnas <î> vartojimas jo labai

⁶ Plg. Kristijono Gotlybo Milkaus 1800 m. gramatikoje pateikiamas vardažodžių galūnių paradigmas (*MG* 23, 43–44, 53 ir kt.)

vertintame, pamėgtame, jau *IZ* rankraštyje naudotame Mikalojaus Daukšos *Postilės* (*DP*) spaudinyje (1599) – Lietuvių kalbos instituto Senųjų raštų duomenų bazėje suskaičiuoti 9754 Daukšos *Postilės* <î> raidės atvejai⁷. *DP* negalėjo būti pagrindinis apsisprendimo šaltinis vien todėl, kad įsivedinėti <î> Daukantas ėmė nuo galūnių, o *DP* raidė <î> daugiausia rašyta kamienuose.

Visa tolesnė <î> žymėjimo galūnėse dinamika 1 diagramoje rodo ryškų būtent gen. sg. m. formų vyravimą. Viena iš kulminacijų matoma p. 221–230 padalėje (13× gen. sg. m.: 221, 222, 224, 225[3×], 226[5×], 228[2×]). Iki p. 241 pabaigos, kada Daukantui baigėsi 1833 m. gamybos popierius, fiksuota net 60× gen. sg. m. <î> atvejų, ir tik 22× kitų linksnių (gen. sg. m. daugiau beveik tris kartus, t. y. 2,72 karto, nei visų kitų linksnių kartu sudėjus).

Ir ten, besibaigiant senesniam popieriui ir ėmus rašyti ant naujai įsigyto, matyti aiškus <î> žymėjimo nuokrytis. Štai po gen. sg. m. *nu onkriti* ‘nuo antkryčio’ 234 kitas <î> pasirodė tik pačioje naujojo popieriaus pradžioje, instr. sg. f. – *wilonde* → [momentinis] *wilonti* ~ vilančia ‘teikiančia vilties’ 242. Ir toliau gen. sg. m. – tik p. 250 – *Cemilkarî* ~ Cemilkario. Tarsi Daukantas ėmė darytis mažiau atidus, matydamas, kad baigiasi popierius. Ir nežinia, kiek laiko truko įsigyti, „nueiti nusipirkti“ kito, naujesnio, popieriaus. Naujajame 1834 m. gamybos popieriuje iš pradžių irgi beveik nežymėjo <î>. Tik po tam tikros pauzės (7-iuose puslapiuose iš viso nerašyta <î> – p. 243–249) gen. sg. m. kreivė 1 diagramoje vėl šauna į viršų, dvi naujos kulminacijos naujajame popieriuje matyti p. 271–280 ir 281–290 padalose (atitinkamai 7× ir 8×). Dar aukštesnės gen. sg. m. kulminacijos fiksuojamos p. 331–340, 351–360 ir 371–380 (atitinkamai 13×, 14× ir 12×), ir pati aukščiausia pačioje paskutinėje vėliausiai rašytoje *HJ* dalyje (rankraščio pradžioje) p. 1–12 (22×).

Šiek tiek padažnėjo ir kitų linksnių formų, tačiau iki pat rankraščio pabaigos p. 400 ryškiai tebevyravo gen. sg. m. formos: naujesniame popieriuje (p. 242–400) esama 117× gen. sg. m. atvejų ir tik 46× visų kitų linksnių kartu sudėjus (instr. sg. f. 25×, iness. 11×, nom. 5×, acc. sg. 5×). Vėlgi proporcija labai panaši į proporciją senesniame popieriuje iki p. 241 imtinai: čia gen. sg. m. atvejų su <î> irgi beveik tris kartus daugiau nei visų kitų linksnių (2,54 karto). Be gen. sg. m. formų, čia matomas instr. sg. f. formų santykinis dažnėjimas (p. 13–241 tik 13×, o p. 242–400 net 25×).

Atrodo, kad su naujo popieriaus įsigijimu susijusi tam tikra rašymo pauzė, nes <î> žymėjimas iš pradžių buvo dingęs. Tačiau paskui Daukantas tarsi „prisiminė“, kad jau buvo nutaręs rašyti <î> gen. sg. m. galūnėse (kartais ir kitose), ir vėl ėmėsis ryžtingiau jas diegti.

Ir pagaliau dar vėliau rašytoje *HJ* rankraščio pradžioje p. 1–12 pratarmėse šalia kilmininko <î> raidė labai ryškiai suklestėjo kitose dviejose atvirose galūnėse: iness. ir instr. sg. (1 diagramoje žr. padalą p. 1–12). Matyt, galima identifikuoti antrą *HJ*

7 Ačiū dr. Mindaugui Šinkūnui už atrinktus ir pateiktus pavyzdžius bei statistiką.

rengimo *pauzė* – prieš tos pratarmės rengimą – kurios metu Daukantas greta tapusios įprasta gen. sg. m. <-î> galūnės, jau aiškiai apsisprendė <-î> reikiant ir iness. bei instr. sg. f. galūnėms.

Daukantas pirmiausia buvo pasirinkęs cirkumfleksą <-î> morfologiniu atviros gen. sg. m. galūnės žymikliu, kaip ir morfologiškos jos buvo ir kitose kilmininko galūnėse virš kitų balsių (<-ês, -ôs, -û>). Gen. sg. m. <-î> šmėstelėjo p. 44, tada p. 55–62 pasirodė bent penketą kartų, ir po to labai ryžtingas jos įsiveržimas matyti p. 142. Tačiau remdamasis morfologiniu argumentu, Daukantas negalėjo nejausti ir fonetiškumo – jo šnekte toji gen. sg. m. galūnė tariama [e].

Tačiau ir kitos galūnės, kurios jo šnekte tariosios [e], vėliausiu *HJ* rengimo etapu p. 1–12 ėmė ryškiau įgyti <-î> raišką (instr. sg. f., iness., nom., acc. sg.). Tai liudija Daukantą ėmus morfologiniam <-î> žymėjimui suteikti ir fonetinę [e] reikšmę. *HJ* p. 1–12 Daukantas jau apibendrino, fonetiškai išplėtė grafamą <-î> į kitas analogiškai tariamas galūnes (kol kas vien į galūnes, ne kamienus). Galima įsivaizduoti, kad antroji pauzė, pabaigus rašyti *HJ* pabaigą ir prieš imant rašyti pradžią, kaip tik ir buvo laikas, pastūmėjęs Daukanto mintį fonetinio apibendrinimo link.

Apibendrinant <-î> žymėjimą galima sakyti, kad ryškesne Daukanto <-î> įsivedimo vieta laikytinas *HJ* p. 44, padažnęjusio vartojimo vieta – maždaug p. 50–62, o ryškaus apsisprendimo – p. 142. Daukantas iš pradžių apsisprendė žymėti <-î> kaip morfologinį žymiklį atvirai kilmininko vyr. g. galūnei. Gen. sg. m. pasirinkimą greičiausiai paskatino ir virš kitų raidžių uždaroje galūnėse turėtas tas pats cirkumflekso formos diakritikas <^>. Po rankraščio pabaigos parašymo pauzės Daukantas <-î> žymėjimą ryškiau išplėtė ir į kitas atviras galūnes, ženklui <-î> suteikdamas fonetinę [e] reikšmę (*HJ*, p. 1–12).

Vis dėlto *HJ* rankraštyje esama daug kur jokiais diakritikais nepažymėtų tų pačių galūnių. Toliau pateikiama gen. sg. m. pavyzdžių be diakritiko <-i> (nors <-î> jau rašyta tarp p. 101 ir 200):

isz toki 102; karvedi 103; Asterapi 105; riki 107; isz gailesi kudiki 107; nu kudiki 110; riki 112; ont baisi 113; ne brusdesi 119; Olympijos broli 120; nu Pausaniaus Spartanû riki 121; be klegesi 125; tarp tile dziaugsmo → [momentinis] tarp sauo tili dziaugsmo 125; iszjûkams nu pateis riki 128; seni gerbims 132; isz rupesni 133; riki 134; ermideri 134; riki 134; nu riki 137; saulietiki 139; Jowi Ammoni 148; nu didelė dideli žalti pradieiusi 'nuo dideliai didelio žalčio pradėjusi' 148; Jowi 149; riki 149; mokesni 151; didi 152; Agidi 157; riki 157(2×); saulieteki 160; riki 164; seni 164; broli 165; Daug iem waliję lugoieims Kalistini iszminti wenmokslī pas Aristoteli ir bendra io 166; iszkoriejusi 169; riki Ambigeri 170; nu smerti 176; broli 177; Aristoteli wissu garsioie iszminti 178; riki 179; garsi riki 179; koki 179; nerasdams niekoki priszingawimą 184; Arpali 186; nu galzudi 192; nu giedinga smerti 195; riki 197(3×).

Paralelus gen. sg. m. formų su diakritiku <-î> ir be diakritiko <-i> vartojimas aki-vaizdus. Taip pat toms pačioms gen. sg. m. formoms tarsi netyčia pasitaikė ir pavartoti kitokių raidžių, plg.: *didioję 109; kunegaikszte 110*. Net ir apsisprendęs rašyti <-î> gen. sg. m. galūnėse, labai dažnai palikdavo ją be diakritiko.

2. *ISTORIJA JUSTINAUS*. Daukantas ne tik vėliausiai prirašė *HJ* pradžia, bet dar vėliau perrašė savo vertimo pratarmes, ir atsirado naujas to *HJ* rankraščio pradžios variantas, *Istorija Justinaus* (toliau – *JJ*). Daukantas kiek paredagavo pratarbę, bet taisyčių nėra daug – taisytas vienas kitas žodis, linksnis, formuluotė. Taip pat *JJ* pratarbės dalys sukeistos vietomis, tačiau naujo teksto Daukantas neprirašė. Tokių gana artimų tekstų buvimas įgalina sugretinti analogiškų vietų <î> raidės rašymą. Kadangi *JJ* yra naujesnis už *HJ* pratarbę, tai *JJ* atsiradę pokyčiai turi rodyti vėlėlesnę Daukanto minties raidą (žr. 1 lentelę).

P. <i>HJ</i> , p. 1–12	L. <i>JJ</i>
1 Ystaspî [gen. sg. m.]	4v Jstaspî
1 ont tyrionijos Pisistratî [gen. sg. m.]	4v ont Pisistratî tyrionijôs
1 Artaksersî [gen. sg. m.]	4v Artaksersî
2 Tas ketures kningas [acc. pl.]	5r Tosî kêturiosî kningosî [iness. pl.]
2 didioiî [gen. sg. m.]	5r didioiî
2 waldwirî [gen. sg. m.]	5r waldwirî
2 i Jrkanijî acc. sg.	5r i Jrkanijî
2 Tosî kningosî [iness. pl.]	5r Tosî kningosî
2 didioiî [gen. sg. m.]	5r didioiî
3 isz Megastenî [gen. sg. m.]	5r isz Megastenî
3 gir	5r gîr
3 jaunoî [gen. sg. m.]	5r Jaunoî
3 Agatoklî [gen. sg. m.]	5v Agatoklî
3 isz Timejî [gen. sg. m.]	5v isz Timeiî
3 Agatoklî [gen. sg. m.]	5v Agatoklî
4 Annibalî [gen. sg. m.]	5v Annibalî
4 sritî [instr. sg. f.]	5v sritî
4 Mitridatî didioiî [gen. sg. m.]	6r Mitridatî didioiî
4 rikî [gen. sg. m.]	6r rikî
5 tosî septiniosî kningosî [iness. pl.]	6r tosî septiniosî kningosî
5 isz Dioklî [gen. sg. m.]	6r isz Dioklî
5 sutrumpintoî [gen. sg. m.]	6r sutrumpintoî
5 weikałusî [iness. pl.]	6r tusî weikałusî
5 sprendimî [iness. sg.]	6v sprendimî
*** **	*** **
6 žinote	2r žînote
6 kami [iness. sg.]	2r kamî
6 isskiłtusi	2r îsskiłtusi
6 rijtieje	2r rîjtieje

P.	<i>HJ</i> , p. 1–12	L.	<i>JJ</i>
6	apigardosî [iness. pl.]	2r	apigardosî
6	su gimę [instr. sg. f.]	2r	su <i>gimî</i>
6	ilgainiũ	2r	<i>ũgayniũ</i>
6	szemi <i>swietî</i> [iness. sg.]	2r	szio swieto
6	Jstoriję → [momentinis] Jstorijî [instr. sg. f.]	2r	Jstorijî
6	weikaline → [momentinis] weikalinî [instr. sg. f.]	2r	weikalinî
6	giwenontems [dat. pl.]	2r	<i>giwenontîms</i>
7	rasztusî [iness. pl.]	2v	rasztusî
7	rasztusî [iness. pl.]	2v	rasztusî
7	Pirmosiesi septiniosî [iness. pl.]	2v	<i>Pirmosiesî septiniesî</i>
7	tosî kningosi [iness. pl.]	2v	tosî <i>kningosî</i>
7	žinote	2v	<i>žînote</i>
7	ermideriusî [iness. pl.]	2v	ermideriusî
7	ontramiję [iness. sg.]	2v	<i>ontramijî</i>
7	biũs	3r	<i>bîlũs</i>
8	Tokėmi ussikietimi [iness. sg.]	3r	<i>Tokiemi ussikietimî</i>
8	didę → [momentinis] didî [gen. sg. m.]	3r	didî
8	didî [gen. sg. m.]	3r	didî
8	kunegaikszti [gen. sg. m.]	3r	kunegaikszti
8	tami dakte [iness. sg.]	3r	<i>tami daktî</i>
8	Rimi [iness. sg.]	3r	<i>Rimî</i>
8	tosî <i>kningosî</i> [iness. pl.]	3r	tenay
8	tami [iness. sg.]	3v	<i>tamî</i>
8	trumpami iszraszî [iness. sg.]	3v	<i>trumpami iszraszî</i>
9	sutrumpinimi [iness. sg.]	3v	<i>sutrumpinimî</i>
9	isskiles	3v	<i>isskîlės</i>
9	–	3v	<i>pirmoiî</i> [nom. sg. f.]
9	Kami [iness. sg.]	3v	<i>Kamî</i>
9	milus	3v	<i>mîlus</i>
9	wissudrũsioę → [m.] wissudrũsioî [gen. sg. m.]	3v	wissudrũsioî
9	iszmintingoie → [m.] iszmintingoî [gen. sg. m.]	3v	iszmintingoî
9	pradio [iness. sg.]	3v	<i>pradioî</i>

P.	<i>HJ</i> , p. 1–12	L.	<i>JJ</i>
9	iprofî [gen. sg. m.]	3v	iprofî
9	<i>gudresnî</i> [instr. sg. f.]	3v	<i>gudresnes</i> [instr. pl. m.]
9	<i>guwesnî</i> [instr. sg. f.]	3v	<i>guwesnes</i> [instr. pl. m.]
9	tenay	3v	<i>tullî</i> [nom. pl. m.]
10	iszraszę [iness. sg.]	4r	<i>iszraszî</i>
10	weikalusî [iness. pl.]	4r	weikalusî
10	tami sutrumpinimî [iness. sg.]	4r	<i>tamî</i> sutrumpinimî
10	geresnî [gen. sg. m.]	4r	geresnî
11	isz nauie [gen. sg. m.]	4r	isz <i>nauî</i>
***	***	***	***
11	bîlus	7r	bîlus
11	atidę	7r	<i>atidę</i>
11	kitti [nom. pl. m.]	7r	<i>kittî</i>
11	kunegaikszî [gen. sg. m.]	7r	kunegaikszî
11	Milžino	7r	<i>milžîno</i>
11	drûsibî [instr. sg. f.]	7r	drûsibî
11	pasakoiemî [iness. sg.]	7r	pasakoiemî
12	Rimi [iness. sg.]	7v	<i>Rimî</i>
12	nedziugin	7v	<i>nedziugîn</i>
12	<i>grakstî</i> [acc. sg.]	7v	grakstę

1 lentelė. *HJ* pratarmės ir *JJ* teksto <î> raidės žymėjimo palyginimas; kursyvu pažymėti žodžiai, turintys <î> tik viename variante

1 lentelėje, kur suregistuoti visi *HJ* p. 1–12 pratarmių ir *JJ* teksto <î> raidės rašymo atvejai, matyti jos padažnėjimas: nuo *HJ* 53× iki *JJ* 78×. *JJ* variante raidės <î> padaugėjo beveik trečdaliu.

36 atvejais ten, kur <î> *HJ* nebuvo pažymėta, ji pažymėta *JJ*. Iš jų bent 4× tiesiogiai nerodo raidės <î> vartojimo plėtimo intencijos, nes *HJ* variante buvo tokia forma, kurioje pagal Daukanto sumanymą <î> visai nėra netiko, o štai pagedagavus *JJ*, tos <î> jau prisireikė: *ø HJ* (*tusî JJ*); *ø HJ* (*pirmoiî* nom. sg. f. *JJ*); *pradio* iness. sg. *HJ* (*pradioî JJ*); *tenay HJ* (*tullî* nom. pl. m. *JJ*). Tačiau didžiuma raidės <î> atsiradimo *JJ* atvejų tikrai rodo intencijos vartoti <î> augimą. Štai galūnių pozicijoje 20× *HJ* <-î> nebuvo, nors galėjo būti, o *JJ* toje pat formoje jau atsirado:

kami iness. sg. *HJ* (*kamî JJ*); *gimę* instr. sg. *HJ* (*gimî JJ*); *giwenontems* dat. pl. *HJ* (*giwenontîms JJ*); *Pirmosiesi* iness. pl. *HJ* (*Pirmosiesî JJ*); *kningosi* iness. pl. *HJ* (*kningosî JJ*); *ontramiję* iness. sg. *HJ* (*ontramijî JJ*); *Tokėmi ussikietimi* iness. sg. *HJ* (*Tokiemî ussikietimî JJ*); *tami dakte* iness. sg. *HJ* (*tamî daktî JJ*); *Rimi* iness. sg. *HJ* (*Rimî JJ*); *tami* iness. sg. *HJ* (*tamî JJ*); *trumpami* iness. sg. *HJ* (*trumpamî JJ*); *sutrumpinimi* iness. sg. *HJ* (*sutrumpinimî JJ*); *Kami*

iness. sg. *HJ* (*Kamî JJ*); *iszraszę* iness. sg. *HJ* (*iszraszî JJ*); *tami* iness. sg. *HJ* (*tamî JJ*); *nauie* gen. sg. *HJ* (*nauî JJ*); *kitti* nom. pl. m. *HJ* (*kittî JJ*); *Rimi* iness. sg. *HJ* (*Rimî JJ*).

Šie pavyzdžiai rodo, kad Daukantas linko ir toliau plėstis į galūnes – ypač ryškus <-î> plėtimas į iness. galūnes (15×), taip pat šiek tiek į gen. sg. (1×), instr. sg. (1×); nom. pl. m. (1×) ir net dat. pl. (1×) (gen. sg. m. ir taip jau buvo gana gausiai sužymėta *HJ* p. 13–400). Tačiau nepasitaikė išplėsti <-î> į acc. sg. galūnę.

Augimas matyti ne tik *JJ* galūnėse, bet ir kamieno pozicijoje – ryškus <î> atsiradimas kamienuose, plg. 13× pavyzdžių:

gir HJ (*gîr JJ*); *žinote HJ* (*žînote JJ*); *isskîtusi HJ* (*îsskîłusi JJ*); *rijtiejė HJ* (*rîjtiejė JJ*); *ilgainiũ HJ* (*îłgayniũ JJ*); *žinote HJ* (*žînote JJ*); *bîlũs HJ* (*bîłũs JJ*); *isskiles HJ* (*îsskîłės JJ*); *milus HJ* (*mîłũs JJ*); *atidė HJ* (*atîdė JJ*); *Milžino HJ* (*mîłžîno JJ*); *nedziugin HJ* (*nedziugîn JJ*).

Daukantui aiškiai *JJ* jau labiau norėjosi <-î> raidės ir galūnėse, ir <î> kamienuose, negu kad buvo norėjęs, kai vertė *HJ*. Iš dalies tai gal galima sieti su didesne atida, imant rengti būtent švarraštį, bet, be jokios abejonės, tokia dinamika liudija ir tai, kad Daukantas labiau ėmė priprasti prie <î> raidės ir vis atidžiau, drąsiau bei įvairesnėse pozicijose ją rašyti.

Tik keletas <-î>, buvusių *HJ*, tepranyko iš *JJ*, bet tai daugiausia atvejai, kai tekstas paredaguotas kitaip ir <î> tapo nebetinkama (5×): *szemi swietî HJ* (*szio swieto JJ*); *tosî kningosî HJ* (*tenay JJ*); *gudresnî HJ* (*gudresnes JJ*); *guwesnî HJ* (*guwesnes JJ*). Ir dar vienas pradingęs atvejis yra acc. sg. galūnė – *graksztî HJ* (*graksztę JJ*). Atrodo, kad Daukantas nenorėjo <-î> plėsti į šią galūnę (jo pamėgtas, bet dažnai primirštamas analogiškas acc. sg. galūnės variantas tuo metu buvo <-i>).

1 lentelėje nėra pavyzdžių iš *JJ* „Parsergiejemo“ (jo ekvivalento nėra *HJ*), o jame taip pat gausiai su <î> vartojamos ir galūninės, ir kamieninės formos. Plg. galūnėse: *metusî* iness. 1r; *žôdiusî* iness. 1v(3×); *zôdiusî* iness. 1v; *zôdiusî* iness. 1v(2×); *kokiemiũ* iness. 1v; *kamî* iness. 1v ir kamienne *Kîł* 1v. Taip pat kamienuose ypač iškalbingi tie pavyzdžiai, kurie nurodyti kaip iliustraciniai prie raidės <î> – „î Rek isztarte kimiũ balsũ, kaip žôdiusî: tîkiete, rîste, krîste, lîkte etc etc“ *JJ* 1v. Jie labai reikšmingi, nes demonstruoja, kad rašydamas *JJ* „Parsergiejemą“ ir tekstą Daukantas akivaizdžiai reflektavo <î> visų pirma kaip fonetinį ženklą, žymintį jo šnektos [e] ne tik galūnėse, bet ir kamienuose.

Apibendrintai galima teigti, kad Daukantas iš pradžių ėmęs įsivedinėti <-î> kaip morfologinį gen. sg. m., vėliau <î> ėmė kai kur rašyti ir kituose linksniuose, dažniau maždaug nuo *HJ* p. 242 (instr. sg. f., iness., nom. ir acc. sg. galūnėse). Ženklas <-î> ėmė įgauti ryškesnių fonetinių galūnės pozicijos garso [e] raiškos bruožų. Galūnių su <î> vartojimas padažnėjo vėliausiai rašytoje *HJ* dalyje (p. 1–12) – ypač iness. ir instr. sg. f. formose. Tada jau pradėtame švarraštyje *JJ* <î> išplėsta tiek galūnėse (šalia gen. sg. ypač iness., stipri liko ir instr. sg. f. galūnės raiška), tiek kamienuose.

JJ nepasitvirtino tik acc. sg. vartosena – regis, pabandęs *HJ* Daukantas ėmė vengti rašyti <-î> toje pozicijoje, dar plg. atvejį, kur parašęs <-î> acc. sg. linksnyje Daukantas tuoj pasitaisė: *tokî* → [momentinis] *tokę HJ* 373.

HJ 13–43	→ HJ 44–141	→ HJ 142–241	→ HJ 242–400	→ HJ 1–12	→ JJ
◁▷ iš principo nesama	→ <▷ atsiranda	→ <▷ visų pirma mor- fologinis gen. sg. m. žymiklis	→ atsiranda fo- netinio <▷ ga- lūnių žymėjimo bruožų instr. sg. f., iness., nom., acc. sg.	→ <▷ fone- tinis galūnių gen. sg. m., iness., instr. sg. f. žymiklis	→ ▷ fone- tinis galūnių gen. sg. m., iness., instr. sg. f. ir kamie- nų žymiklis

2 lentelė. Raidės <▷ ženklinimo raida Daukanto HJ ir JJ rankraščiuose

3. *HISTORIJS JUSTINO REDAGAVIMAS*. Raidžių <▷ atvirose galūnėse Daukanto prirašyta ir vėliau, jam *beredaguojant HJ* rankraštį. Vėlesnių už pirminio teksto rašymą matyti Daukanto taisyčių tiek pieštuku (jau pats rašymo priemonės pakeitimas rodo laiko skirtumą tarp pirminio teksto rašymo ir taisyčio), tiek rašalu (dažnai kito intensyvumo).

Bončkutė teigė, kad „HJ yra keturi taisyčių sluoksniai“⁸. Toliau detalizavo: „Pirmiausia taisyta verčiant“⁹. Šiame tyrime tokie iš karto verčiant daryti (momentiniai) taisyčiai nelaikyti atskiru rašymo sluoksniu – tai pirminio teksto dalis.

Toliau Bončkutė skyrė 2-ąjį redagavimo sluoksnį *rašalu*; vėlesnį ir negausų:

Ten, kur Daukanto tekstas užrašytas skirtingos spalvos rašalu, matyti, kad antrasis taisyčių sluoksnis yra šiek tiek vėlesnės kilmės, atrodo, Daukantas taisė prieš pradėdamas versti toliau (pvz., 244v–246) [...]. Tačiau šis taisyčių sluoksnis negausus, ypač dėl to, kad ten, kur rašalo spalva sutampa, plika akimi sunku pasakyti taisyčių laiką¹⁰.

3-iajam taisyčių sluoksniui Bončkutė manė skirtinus prirašymus *pieštuku*:

Gana daug taisyčių daryta pieštuku. Daugiausia taisyta vertimo pradžia, pirmos vienuolika knygų iki 142 puslapio. Vėliau pieštukinės pataisos retėja, o vertėjo ir Justino pratarmė iš viso pieštuku netaisytos. Pieštuku atliktų taisyčių pobūdis (rašyba) rodytų, jog taisyta buvo beveik tuo pat metu, kai darbas buvo užbaigtas. [...] vėliau juodraštis nebebuvo taisytas¹¹.

Na, ir 4-asis Bončkutės apibūdintas kaip *mišrus* taisyčių sluoksnis:

Ketvirtas taisyčių sluoksnis – kada pieštukinės pataisos taisytos rašalu, nors tokių vietų nėra daug (pvz., 136, 140). Pavyzdžiui, XI knyga gana gausiai taisyta pieštuku, o po to dar juodu rašalu¹².

⁸ Bončkutė 2006, 20.

⁹ Bončkutė 2006, 20.

¹⁰ Bončkutė 2006, 21.

¹¹ Bončkutė 2006, 21.

¹² Bončkutė 2006, 21.

Tačiau kyla klausimų, pavyzdžiui, ar tikrai vėlesnieji (ne momentiniai) taisymai rašalu buvo ankstesni už pieštukinius? Ar tikrai pats vėliausias buvo mišrusis taisymų sluoksnius (tiksliau – ar tikrai dar vėliau pastabos pieštuku taisytos rašalu)? Šiaip jau *Istorijos žemaitiškos rankraščių* Daukantas pirmiau taisė pieštuku, o tik paskui, kai jau pasidarė ne taip gaila peckioti savo dailiraštį, nevengė taisinėti ir rašalu. Jei tokį eiliškumą jis buvo taikęs ir *HJ* rankraštyje, tai 3-uoju sluoksniu vadinamas taisymas pieštuku nebūtų vėlesnis už 2-ąjį rašalu.

Iš taisymų pieštuku (pšt) ir rašalu (ršl) pobūdžio matyti, kad jie abeji taisomi labai panašia rašyba, kaip kad rašytas ir pirminis *HJ* tekstas, tad tikrai tai netrukus daryti taisymai, tikrai, kaip pastebėjo Bončkutė, vėlesniais gyvenimo etapais Daukantas nebuvo prisėdęs redaguoti *HJ* rankraščio (neskaitant gana greitai parengto *JJ*).

Tiksliau nustatyti Daukanto *HJ* rankraščio taisymų seką gali padėti tas pats diakritiko <^> žymėjimas virš raidės <i>. Šiame tyrime toliau suregistruoti <î> raidės papildymai, atsiradę vėliau nei rašytas pirminis tekstas. Dažnai tai vien diakritiko <^> prirašymas, o kartais – ir visos raidės, ypač tais atvejais, kai redaguojant įrašytas ištisas žodis su ja. Prirašymai *pieštuku* išsiskiria labai akivaizdžiai, tačiau neretai būna sunku identifikuoti, kur *rašalu* taisyta iš karto (momentiniai taisymai), o kur – vėliau. Kiek ryškiau vėlesni taisymai rašalu skiriami bent iš trijų ypatybių: 1) skirtingo intensyvumo rašalo (tamsesnio ar šviesesnio), 2) skirtingo storumo plunksnos (storesnės ar plonesnės), 3) skirtingo rašto dukto (nevienodo taisomo teksto pasvirimo, pasklidimo, kuris gali liudyti tekstą paimtą kitu ypu, pasidėtą kitu kampu, fiziškai taisomą iš kiek kitos pozicijos, nei rašytas pirminis tekstas)¹³.

Štai galūninės <î> taisymų (papildymų) *pieštuku* suskaičiuota 109×, jie išsidėstę pagal linksnius taip (plg. 1 pav.):

1) gen. sg. m. (37×):

kunegaikszti → pšt *kunegaiksztî* 13; *Saulieteki* → pšt *Saulietekî* 14; *kudiki* → pšt *kudikî* 17; *smerti* → pšt *smertî* 25; pšt *Sesostri* 34; pšt *Erkulî* 37; *posuni* → pšt *posunî* 42; *Miltiadę* → pšt *Miltiadî* 59; *daugi* → pšt *daugî* 61; *Palydekti* → pšt *Palydekî* 62; *gimusi* → pšt *gimusî* 62; *atilsî* → pšt *atilsî* 69; *karwedi* → pšt *karwedî* 76; *swieži* → pšt *swiezî* 88; *Ataksersi* → pšt *Ataksersî* 94; *karwedi* → pšt *karwedî* 95; *turtingiausi* → pšt *turtingiausî* 96; *riki* → pšt *rikî* 107; *wissudidiausi iszminti* → pšt *wissudidiausî iszmintî* 110; pšt *garsî* 116; *grobî ir gentzudî* → pšt *grobî ir gentzudî* 116; *iszriedontioie* → pšt *iszriedontioiî* 127; *wedontioje* → pšt *wedontiojî* 127; *krupauo nokieje rikês broli* → pšt *krupauo rikês nokiejî broli* 128; *žigi* → pšt *žigî* 139; *saulieteke* → pšt *saulietekî* 147; *žige* → *žigî* 176; *iszminti Platona* → pšt *iszmintî Platono* 'išminčio Platono' 215; *mokitoie* → pšt *mokitoiî* 215; *raudoiente* → pšt *raudoientî* 235; *ont abaža riki* → pšt *ont abaža rikî* 278; *rakali* → pšt *rakalî* 289; *lâpni* → pšt *lâpnî* ~ lepnio 'lepaus' 346; *trap* → pšt *trapî* 'trapaus' 346;

13 Retkarčiais ir rašyba gali paliudyti buvus momentinį, o ne vėlesnį taisymą, pavyzdžiui, p. 30 taisant rašalu parašyta *tuse*; *krasztû* → *krasztuse*, nors jei tai būtų tai-

symai vėlesniu rašalu, tai iness. galūnės būtų <î> (arba bent <-e>), bet jau nebe <-ę> su nosine.

^{lyk dāms}
 rēnglāms pīr mūiē pargalē, i iron-
 kē outraie, wissa saulietekī tautas
 nukarāus. Paskūioie is kare hū
 pīrā Loroastre rīkī Baktrionū,
 kursay, kaip pasako, pramane, hū
 tīp i pīr masys atsi diejēs mokies
 parmanite pasauitēs prade, i rēwai
 diū swirims. Tū nukarwūs; Nīnus
 patē nebrūkus nūstīpo palikdams
 jaunī teli suneli Nīnya i xmo-
 na semirame, wad nams.

+ paskūioie, um-
 zin i rēwai

II Ta wiesxpaticieca ^{drāmīas} nedrīso nepaugs
 sem suneliū waldīas ^{ukē} idēte, neģi re-
 gemā pati rīkaute, lijk i tokies
 tautas, uōs ne uōs ~~axīnū~~ wīro ne
 motrīxhēs tesuklausantes, i wēta
 Nīnauš imonās pasimet suni; lējē
 i wēta motrīxhēs daras wāxki.
 Kaipogi abudū i augumo hū wēntē
 kī i balso kīģē ~~wāndagi~~ hū wēdas
 motīnas hū prawēdus i wēdā su-
 nauš. Jē tēp apsišiant i jēlgas es ru-
 bas, gātuw, apōx tiarū; i wēant tamē
 nauiemē apdarī nerastū nes itare-
 mū, lijk tū pratiū apdarī i swē-
 tū darī tēis; kurs abdarō dabā nūstē
 laiko wissa lauta tē dīomē. ^{Tēp par}
 kīēptūsi lītē pradiō ^{wandū, wāngus, wātkē} ~~par kīēptūsi lītē~~
~~darū.~~ Paskū dīwīs daktus nu wēikē; i
 kad tarīes dīdībī sauo wēikalū par-
 galieusi skaukiba, apsišant sauo war-
 da, i quwuma. Tas iē ne wēn ōrumō
 waldīas nerūmaxina, hēt dar stēbīsi-
 na, tautas pradiōno, cōģ motrīxhē
 sauo narsībī ne tūwēn imonas hēt

1 pav. HJ 14: taisymai pieštuku, plg. pirmūiē → pšt pirmūiī (1 e.); pargalē →
 pšt pargalī (1 e.); Saulieteki → pšt Saulietekī (2 e.); didibi → pšt didibī →
 pšt garsū (6 e. iš a.); narsibi → pšt narsibī (1 e. iš a.)

2) instr. sg. f. (50×):

pirmūiē → pšt *pirmūiî* 14; *pargalē* → pšt *pargalî* 14; *didibi* → pšt *didibî* 14; *narsibi* → pšt *narsibî* 14; *naszti* → pšt *nasztî* 17; *narsibi* → pšt *narsibî* 27; *kēlti* → pšt *kēltî* ~ kilčia 'kil-timi' 27; *garsesne* → pšt *garsesnî* 29; pšt *rustibî* 36; *prađē* → pšt *pradî* 41; *ligi dali* → pšt *ligî dalî* 43; *galibē* → pšt *galibî* 58(2×); *atide* → pšt *atidî* 59; pšt *atidî* 59; *galē* → pšt *galî* 61; *laiwinē* → pšt *laiwinî* 69; *iwairē* → pšt *iwairî* 69; *didesne* → pšt *didesnî* 70; *daugibi* → pšt *daugibî* 96; *galē* → pšt *galî* 97; pšt *galî* 97; *narsibē* → pšt *narsibî* 107; *Prizaste* → pšt *Prizastî* 113; *narsibē* nē *prizasti* → pšt *narsibî* nē *prizastî* 115; *karē* → pšt *karî* 122; *wiltē* → pšt *wiltî* 134; *didesni bū rustibe* → pšt *didesnî bū rustibe* 138; *karē* → pšt *karî* 139; *galibē* → pšt *galibî* 140; *didē* → pšt *didî* 144; *narsibē* → pšt *narsibî* 153; *wilti* → pšt *wiltî* 192; *nedoribē* → pšt *nedoribî* 192; *galibē* → pšt *galibî* 193; *marti* → pšt *martî* 198; *malagiste* → pšt *malagistî* 215; *nakti* → pšt *naktî* 275; *Toki pasakū* → pšt *Tokî pasakū* 278; *dwigubi kari* → pšt *dwigubî karî* 284; *su wissū gali* → pšt *su wissū galî* 284; pšt *tu dingstî* 344a; *dideli uppi* → pšt *didelî uppî* 379; pšt *su didî galibē* → pšt [momentinis] *galibî* 380;

3) iness. (16×):

pargalietamije → pšt *pargalietamîjî* 48; *abažē* → pšt *abažî* 51; *pateme* → pšt *patemî* 62; *padiejemē* → pšt *padiejemî* 62; *gasē* → pšt *gasî* ~ gase 'gatvėje' 66; *abažē* → pšt *abažî* 68; *karē* → pšt *karî* 78; pšt *karî* 95; *tingiems* → pšt *tingieimî* 104; *Jlyrijonuse* → pšt *Jlyrijonusî* 107; *numusi* → pšt *numusî* 110; *mokslis* → pšt *mokslî* 115; *wieszpatingusi rubusi* → pšt *wieszpatingusî rubusî* 147; *kunē* → pšt *kunî* 262;

4) nom. (6×):

dwę gimine → pšt *dwî giminî* nom. du. f. 61; *nedarē* → pšt *nedarî* nom. pl. m. 93; *iwairi* → pšt *iwairî* nom. pl. m. 130; *iszmesti* → pšt *iszmestî* nom. pl. m. 279; *iskundē* → pšt *iskundî* nom. pl. m. 307.

Toliau registruojami vėlesni <-î> taisymai *rašalu*. Kaip minėta, šių taisymų identifikavimas kartais nelengvas, vėlesnio rašalo intensyvumas gali ir visai nesiskirti nuo momentinio pataisymo, todėl vieno kito atvejo interpretavimo netikslumo čia turbūt nebuvo išvengta. Vis dėlto bendras vaizdas turbūt gana tikslus, suskaičiuota 51× *rašalu* vėliau papildytų (taisyčių) <-î> raidžių:

1) gen. sg. m. (22×):

onpūli → ršl [vėliau?] *onpūlî* 85; *neprietele* → ršl [vėliau] *neprietelî* 136; *ne riki* → ršl [vėliau] *ne nū rikî* 137; *diel io riki* → ršl [vėliau] *diel rikî* 137; *zombi* → ršl [vėliau] *zombî* 142; *lelojenti* → ršl [vėliau?] *lelojentî* 191; *Eumeni* → ršl [vėliau?] *Eumenî* 191; ršl [vėliau] **on tokî** 199; *ont Jszminti Kalistene* → ršl *ont Jszmintî Kalistenî* 203; *garsioiē* → ršl [vėliau] *garsioiî* 204; *on-kuri* → ršl [vėliau] *on-kurî* 204; *gimtini* → ršl [vėliau] *gimtinî* 'gimtinio' 238; *tep garsi žigi* → ršl [vėliau] *minauone tep garsî žigi* 254; ršl [vėliau] **Agatoklî** 257; *Tū nukritiū* → ršl [vėliau] **To nukritî** 257; *broli* → ršl [vėliau] **sauo brolî** 286; *Saulietekie* → ršl [vėliau] *Saulietekî* 300; *mokesni* → ršl [vėliau] *mokesnî* 319; *Nikomede* → ršl [vėliau] *Nikomedi* 344; *Attale* → ršl [vėliau] *Attalî* 353; *toki* → ršl [vėliau] *tokî* 366;

2) instr. sg. f. (13×):

kunegi → ršl [vėliau?] *kunegî* 132; *kelonę* → ršl [vėliau?] *kelonî* 191; *piktadiemę* → ršl [vėliau] *piktadiemî* 201; *Kalistinę* → ršl [vėliau] *Kalistinî* 203; *narsibę* → ršl [vėliau] *narsibî* 204; *pargalwibę* → ršl [vėliau] *pargalwibî* 267; *malonę* → ršl [vėliau] *malonî* 269; *nelaimingesni* → ršl [vėliau] *nelaimingesnî* f. 269; *pargalę* → ršl [vėliau] *pargalî* 272; *keloni* → ršl [vėliau] *kelonî* 277; *stipribę* → ršl [vėliau] *stipribî* 277; *gentzudim̃* → ršl [vėliau] *gentzudî* 293; *dali* → ršl [vėliau] *dali* 300;

3) iness. (13×):

gassi → ršl [vėliau] *gassî* 185; ršl [vėliau] *ũlosî* 274; *Tami ũt̃s aukari* → ršl [vėliau] *Tamî ũt̃s aukarî* 274; *kureme* → ršl [vėliau] *kuremî* 274; *Patiusi* → ršl [vėliau] *Patiusî tusi suniukimusi* 283; *kur̃s* → ršl [vėliau] *kur̃sî* [sic!] ‘kuriuose’ 300; *kaimine* → ršl [vėliau] *keimî* 341; ršl [vėliau] *Galusî* 349; *grabę* → ršl [vėliau] *grabî* 360; *wakusi* → ršl [vėliau] *wakusî* 367; *tami dakte* → ršl [vėliau] *tamî daktî* 8;

4) nom. (3×):

ršl [vėliau] *paskidî* nom. pl. m. 84; *pilni wilt̃s* → ršl [vėliau] *pilnî wilt̃s* nom. pl. m. 254; ršl [vėliau] *paõit̃* nom. sg. f. 377.

Norint apibendrinti taisymus pieštuku bei rašalu ir palyginti juos su tos pačios <-î> raidės vartojimo dinamika pirminiame tekste, pravartu pasižiūrėti tiksliau, kokiu ritmu Daukantas taisė, t. y. kuriuose puslapiuose esama taisymų pieštuku, o kuriuose – vėlesnių rašalu. 3 lentelės 1 ir 3 eilutėje pilnavidurio apskritimo ženklų • sužymėti atitinkamai taisymai pieštuku ir rašalu, o 2 ir 4 eilutėje tuščiavidurio kvadrato ženklų □ – pasitaikantys vėlesni pataisymai į raidę <-î>.

Ši 3 lentelė iš esmės patvirtina kai kuriuos minėtus Bončkutės teiginius, pavyzdžiui, kad pieštuku „[d]augiausia taisyta vertimo pradžia, pirmos vienuolika knygų iki 142 puslapio. Vėliau pieštukinės pataisos retėja, o vertėjo ir Justino pratarmė iš viso pieštuku netaisytos“. Galima tik patikslinti, kad p. 141–142 taisymų pieštuku nematyti, todėl gausiausią tokių koregavimų segmentą turėtume riboti ne 142, bet 140 puslapiu.

Tačiau galima būtų peržiūrėti kitas Bončkutės mintis. Vėlesniųjų taisymų rašalu sluoksniį ji vertino kaip esantį „šiek tiek vėlesnės kilmės, atrodo, Daukantas taisė prieš pradėdamas versti toliau (pvz., 244v–246)“. Tad laikė juos iš dalies greitais pasitaisymais parašius po keletą puslapių ir sugrįžus (tuo bent iš dalies primenančiais momentinius taisymus), skirtingai nuo taisymų pieštuku – pieštuku „taisyta buvo beveik tuo pat metu, kai darbas buvo užbaigtas“.

Tačiau visas vėlesniųjų taisymų pieštuku ir rašalu pasklidimas po *HJ* rankraštį leidžia daryti kitokią išvadą. Pirmiausia, pieštuku ir rašalu dažniausiai taisyta skirtinguose puslapiuose, jų rašymo vieta paprastai nesutampa. Antra, negalima išžvelgti jokio patikimesnio tokio dviejų skirtingų taisymo priemonių rašybos skirtumo.

Tai turi reikšti, kad Daukantas redagavo ne dviem skirtingais vėlesniais sluoksniais, o vienu – kad taisymai pieštuku ir rašalu sudaro tą patį taisyčių sluoksnį, kad taisydamas Daukantas paėmė iš rankų tai pieštuką (tai ypač ryšku iki p. 140), tai plunksną (dažniau nuo to p. 140, nors niekada taip dažnai ir uoliai, kaip pieštuku pirmąją *HJ* trečdalį).

Tiesa, esama puslapių, kuriuose taisyta ir pieštuku, ir vėliau rašalu. Pavyzdžiui, pirmieji vėlesni taisymai rašalu identifikuoti p. 84, ir tame pačiame puslapyje redaguota pieštuku. Tačiau pasižiūrėjus į tą puslapį atidžiau, matyti, kad pirma puslapio dalis (pirma pastraipa) taisyta pieštuku, o antroji – rašalu, vadinasi, netaisyta kartu, tiesiog nuo antrosios pastraipos pakeista rašymo priemonė (žr. 3 pav.).

Taip pat analogiškai p. 86, regis, dar matyti vėlesnių taisyčių rašalu, ir tik paskutinė eilutė imta taisyti pieštuku – tad vėl vietoj plunksnos į Daukanto ranką grįžo pašelis. P. 113 pirmosios 7 eilutės taisytos pšt, o nuo 8 eilutės – vėliau ršl. P. 132 pradžia taisyta pšt, pabaiga – turbūt vėliau ršl. P. 140 taisyta pšt, tik paskutinė eilutė – vėliau rašalu. P. 214 taisyta vėliau rašalu, ir tik paskutinė eilutė – pieštuku. P. 244 baigtas redagavimas pieštuku, o tolesnis p. 245 jau imtas taisyti vėliau rašalu. Panašiai p. 299 pradžia taisyta pieštuku, pabaiga – rašalu, analogiškai ir p. 304.

Ryški tokio mainomos rašymo priemonės taisyčių seka matyti p. 251–256. Rašalu vėliau turbūt taisyta p. 251, tada p. 252 perimtas pieštukas, tada tolesniuose dviejuose puslapiuose p. 253–254 vėl naudota plunksna, toliau p. 255 ir pradžioje p. 256 pieštukas, bet to paties p. 256 pabaigoje ir toliau p. 257 – vėl vėlesnė plunksna.

Pasitaikė ir šiek tiek užsiliejančių taisyčių pieštuku ir vėlesniu rašalu. Štai p. 136 pradžioje matyti, kad viename puslapyje pramaišiu vėliau taisyta ir pieštuku, ir plunksna. Tačiau tai nerodo, kad taisymai būtų nutolę laike. Daukantas tiesiog pabaigė taisyti pieštuku etapą (p. 134–136) aštuntoje p. 136 eilutėje, o kai paėmė toliau pradėti naują taisyti rašalu tarpsnį (p. 136–137), tai beperimdamas kai ką pataisė ir toje p. 136 vietoje, kur galėjo būti taisęs pieštuku. Panašiai p. 345 pieštukas užsilieja ant besibaigiančio vėlesnių taisyčių rašalu etapo (p. 344–345), ir taip pradeda taisyti pieštuku tarpsnį (p. 345–344a ir toliau 346–349, žr. 4 ir 5 pav.).

Tokie retkarčiais užsiliejančios vėlesni redagavimai pieštuku ir rašalu nepaneigia buvus vieną nuoseklų taisyti sluoksnį – bet veikiau jį patvirtina, leidžia subtiliau atskleisti Daukanto redagavimosi metodiką. Taigi visai nepasitvirtina Bončkutės skirtas ir pavadintas ketvirtuoju taisyti sluoksnis („kada pieštukinės pataisos taisytos rašalu, nors tokių vietų nėra daug [pvz., 136, 140]“). Čia analizuotas ir p. 136 užsiliejimas, ir p. 140 dvejetainiai taisymai (neužsiliejančios). Visiškai akivaizdu, kad greita pirminio teksto (su momentiniais taisymais) galima skirti tik vieną vėlesnio taisyti sluoksnį tai pieštuku, tai vis dažniau į *HJ* rankraščio pabaigą – plunksna.

Dėmesys atkreiptinas į apskritai skirtingą rašymo pieštuku bei plunksna ir rašalu specifiką. Pieštuku Daukantas galėjo taisyti kur nors patogiau atsilošęs, *ant sofos ar fotelio*, ilsindamas nugara, o žąsies plunksną mirkyti į atvirą rašalinę daug geriau

84

pagrūdinimo, apūka io isbrū-
 minna. Jie nesio jūriakieji io
 godadamys io kelonis abranus
 tū patūs sleivū pū kuriū aki-
 waidoie lu^o i iskiekusys no
 vadeis novi patal pinte tarp dei-
 mū tū žmogū, kurēm nesene lu^o
 urogenusys wisakės žmogaus
 pragalbōs. Atis godas ir apūkas
 dowinas ir isplisrimus, maldas
 ir iskiekimus. ne minauo Sic-
 lijōs nukritū, bet Greijōs parga-
 les, ne ape Syrakuras bet ape Jo-
 niję ir Etesponta kalb. Tęp Alibi-
 ades kaip isstromtas wisuod~~das~~ bai-
 siausē peikams tęp parwadits wis-
 su didiausey peikams epirams nu-
 sauo ukirikū. -

V. Tam dingontes, laedemonijs
 pakiel karwaidi Dysandra ont
 jūrai ir žams; ir i weita Tisaper-
 ni Davius ^{wiszpaty} Persu sumusauo
 Ciru dydijo ir Jonijo ^{wadu} parded:
 kuryay laedemonyx selpdams ias
 toliu ir tatkū paradino usi wille
 pismosės taimōs. Tęp pastiprinti
 laedemonyx isklū Arijon, kur
 Alibiades lu^o iskeles su 100 tairū,
 ir kad io karieue, ^{isvirkaidi} irā-
 gusys i grabi ^{pisakid} drūvė kaiy-
 mus, isgū pakaiū iturteiusys, tū

3 pav. HJ 84: Pirmoji pastraipa taisyta pieštuku, o antroji – vėliau rašalu

348

ioq nek stipriute prax te kurs mu
mys anpui, ^{noris pargaly neuiton} ape tu ^{nieksay nealyo,}
Kaijogi kuykwens wiputts nu raku
li ket grab ginkla, ie ne issili's u te
teeraus sauo smerti at monite. Jay
ere nyautoius, ar galema ira paka
iu anturiete, ja kad jau is skaugi
lu i skardmuoxas ixtiko, bet ere
ter auus ^{praguma} kaip pradeta kars, nek
onturiete. Jys witi's pargales, ie
tikta ije nars aus. Jog Rimionys ira
pargalemys, lu ne ijs bet gesone
dina patijs kareivey. kuriy Akwi-
liu Britinijo o Maltui Kapadaijo
saltra sutrateno. Ji kad dar daugiaus
switimonys pawais domys ne kap
sauo witi rimis klounas, te niin,
ioq Pyrrus Episu wihys pentkestek-
stantes maedoni telex idams
trijosi kameisi Rimionys sudirdi-
na. Tep min; ioq Annibalis par 16
metu Italijo pargalio tasi lu, ir
ie ijs i prali Rhima neiritawie, tay
ne deil kontribe Rimionu, bet deil ru-
mischiu netaihu is skaugiu. Temi-
nie, ioq amipus Apiner Gallu tautas
Italijs wrijs ir ^{tenay} daugiaus pilu wal-
de, ir ptalesniis kwasxtus ne kaip
Arjo kune, nekarnigui wadin ty
patys Galle wrieme; newengatsa
rite, ioq Rimionijs, Galle praweike
Rhima, bet dar wriqulz; tep ioq wens
kalno hauckars beliko, nu kuriu Rimionys
ne kardu, bet aukou issili's sauo

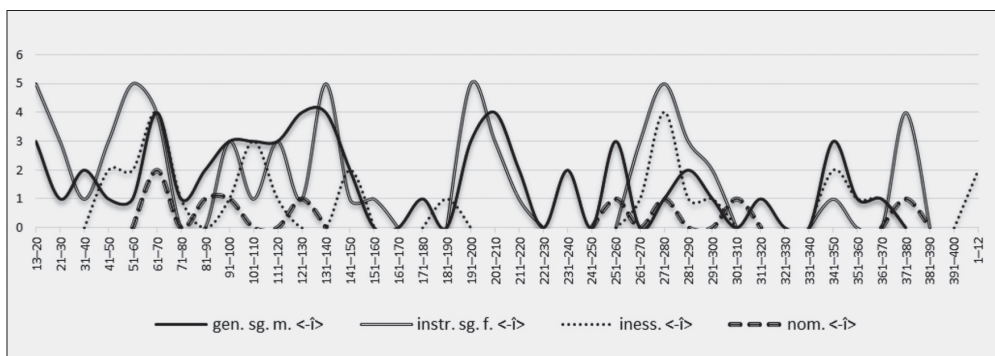
*Stugis ap-
nika*

4 pav. HJ p. 348 dar visas taisytas pieštuku, taip pat iki antros eilutės pradžios p. 349 (žr. 5 pav.); toliau p. 349 ryškiai taisytas vėliau rašalu

buvo sėdint *prie stalo*. Pirmiausia Daukantas, matyt, sėdo taisyti pieštuku. Mat taisinėti iš pradžių pieštuku jau buvo įpratęs (tai rodo jo *IZ* rankraščio patirtis, apie 500 pirmųjų to rankraščio puslapių pirmiausia koreguota pieštuku). Maždaug trečdalis *HJ* teksto irgi redaguotas daugiausia pieštuku (ypač iki p. 140). Pramaišiu vėlesnė plunksna ėmė pasirodyti nuo p. 84–86. Bet tik nuo trečiojo rankraščio ketvirtadalio, nuo kokio p. 311, taisymai rašalu pasidarė dažnesni už tuos pieštuku ir tokie išliko maždaug visą ketvirtąjį rankraščio ketvirtadalį (nors tankumu ir neprilygo p. 13–140 redagavimams pieštuku).

Vėlesniojo taisyčių sluoksnio pieštuku ir rašalu sklaidą rodo 2 diagrama.

2 diagrama. *HJ* vėlesni (ne momentiniai) taisyčiai *pieštuku* ir *rašalu* atvirose <-î> galūnėse: gen. sg. m., instr. sg. f., iness., nom.

Toliau svarbu kuo tiksliau identifikuoti, *kada* tas vienintelis vėlesnis taisyčių sluoksnis galėjo atsirasti. Matėme, kad pirminiame tekste aiškiai vyravo gen. sg. m. <-î> pasirinkimas, jį pradėta rašyti ne nuo pradžių, o maždaug nuo p. 44. Visuose kituose linksniuose <-î> vartojimas nuo gen. sg. m. gerokai atsiliko. Skirtingai nuo to pirminio teksto, vėlesniajame taisyčių sluoksnyje Daukantas vartojo proporcingai daug daugiau kitų (ne gen. sg. m.) linksnių su <-î>, ypač instr. sg. f. ir iness. Kylančią mintį, kad gal jau visi analogiškai kilmininkai galėjo būti buvę sužymėti cirkumfleksu <^> anksčiau, galima atmesti (jau minėta, kad labai nemažai tokių kilmininkų ir po visų taisyčių likę nediakritiniai). Toks taisyčių instr. sg. f. ir iness. linksnių su <-î> daugėjimas nederą nei su *HJ* pradžia (kur tie linksniai iš viso nežymėti <^>), nei su absoliučia pirminio *HJ* rankraščio didžiuma (kur jie daug rečiau pažymėti <-î> nei gen. sg. m.). Jis geriausiai dera su vėliausiai rašyta *HJ* atkarpa, t. y. pirmaisiais 12 *HJ* puslapių (plg. ankstesnės 1 diagramos p. 1–12 padalą, kur greta gen. sg. <-î> [22×] šoktelėjo ir iness. [20×] bei instr. sg. [6×] žymėjimas). Tad *vėlesniųjų taisyčių metas tikriausiai koreliuoja su pačia HJ rašymo pabaiga*, ką Bončkutė yra sakiusi vien apie taisyčių pieštuku: „beveik tuo pat metu, kai darbas buvo užbaigtas“.

Tokią išvadą paremia ir kiti faktai. Štai vėlesniajame taisyčių sluoksnyje pieštuku ir rašalu <-î> Daukantas neberašė acc. sg. galūnėje, tad taisydamas jau buvo atmetęs

mintį rašyti ją tame linksnyje, nors pirminiame *HJ* tekste ji dar retkarčiais pasirodavo. Be to, kaip visame *HJ* rankraštyje, taip ir p. 1–12 beveik nesama kamieno pozicijos su <î> pavyzdžių – jų taip pat beveik neatsirado tarp vėlesniųjų taisyčių (išimtis pieštuku būtų tik *žiniū* → pšt *žiniū* 87; rašalu – *pametens* → ršl [vėliau] *pametîns* ‘pametęs’ 338). Visa tai galėtų reikšti, kad tarp Daukanto vėlesniojo taisyčių sluoksnio ir *HJ* p. 1–12 rašymo nebuvo ryškiau identifikuojamos ortografinės distancijos, matyt, reikšmingesnio atstumo nebuvo ir realiame laike.

Būdamas sinchroniškas su p. 1–12, vėlesniųjų *HJ* taisyčių sluoksnis yra ankstesnis už kitą *JJ* rankraštį (švarraštį), kuriame jau aiškiai pasimatė <î> vartojimo kamienuose ūgtelėjimas (žr. anksčiau). Tai reikštų, kad *JJ* rašyta kažkiek vėliau, jau Daukantui pabaigus redaguoti *HJ* – t. y. įteřpti vėlesniųjų taisyčių pieštuku ir rašalu sluoksnį. Pradėtas apie *HJ* užbaigimo laiką (p. 1–12) ir su juo sinchroniškas, *vėlesnysis taisyčių sluoksnis pabaigtas prieš Daukantui sėdant prie JJ rankraščio*.

4. *PASAKOS PEDRAUS*. Raidės <î> vartojimą *HJ* ir *JJ* galima palyginti su *Pasakų Pedraus* (toliau – *PaP*). *PaP* daug trumpesnis už *HJ* (tik 33 lapai = 66 puslapiai). Tai švarraštis, skirtingai nuo *HJ* juodraščio, taisytas minimaliai, labai atsargiai, vien tik rašalu (ne pieštuku). Tie minimalūs taisyčiai nedaro didelės įtakos <î> raidės sklaidos vaizdui, todėl ir vienas kitas galimas taisytas variantas su <î> (ne visada lengvai identifikuojamas) įrašomas tarp pirminio teksto pavyzdžių.

Atvirų galūnių <î> žymėjimas *PaP* rankraštyje pagal galūnes pasiskirstęs (iš viso 243×) taip:

1) gen. sg. m. (90×):

Czerskî 1r; *kokî* 3r; *Tokî* 3r; *skatitoię* → [momentinis] *skatitoiî* 3v; *saulietekî* 3v; *smertî* 4r; *prekî* 4v; *eitontî* 4v; *niekokî* 4v; *erelî* 5r; *niekokî* 5v; *erelî* 5v(3×); *nu smertî* 7v; *mûlkî* 8v; *isz klikontî kiskzkî* 8v; *surî* 9v; *medî* 9v; *kriaulî* 9v; *smertî* 9v; *senî* 9v; *kinî* 10r; *pirmoie* → [vėliau?] *pirmoiî* 10v; *tokî* 11r; *jautî* 11r; *ont wakartî* 11r; *tokî* 11v; *widutinî* 12v(2×); *erelî* 12v; *isz kinî* 13r; *strulî* 13v; *didî kunegaikszî* 13v; *ont smertî* 14r [vėliau?]; *brėjdî* 14v; *nu kokî walgî* 15v; *skaistî* 16r; *graksztî* 16r; *broî* 16r; *Sokratî* 16r; *žiburî* 16v; *nu subrusdî* 17r; *aplamî* 18r; *alkî* 18r; *prekî* 18v; *geresne* → *geresnî* [gal <î> nubrauktas?] 20r; *Alkî* [ir taškas, ir stogelis] 20r; *winmedzî* 20r; *on tokî* 21r; *ozi* 21v; *naudingesnî* 22r; *smertî* 22v; *Nu szaltî* 22v; *Niekokî* 23r; *walgî* 23r; *Simonidî* 23v(2×); *tokî* 24r; *kokî* 24v; *witî* 24v; *rugoiëntî* 24v; *ont wakartî* 24v; *pauksztelî* 25v; *isz ontî* 26r; *lobî* 26v; *lijkî* 27r; *szmotelî* 27r; *krăuklî* 27r; *rombî jautî* 27r; *lakî* 27r; *ligî* 27v; *molî* 28r; *zinî* 28v; *Didioiî* 29r; *milemiausî* 30r; *wiriszki* 30r; *skersî* 30v; *wiriszki* 30v; *gailesî* 30v; *smarkî* 31v; *be kelî* 32v; *kriauklî* 32v; *isz užpakalî* 32v; *grobî* 32v; *nu medioklî* 33r;

2) instr. sg. f. (36×):

iszmintî 2r; *wekalinî* 3r; *Jstoriijî* 3r; *smailesnî* 4v; *notî* 5v; *paprastinî* 5v; *teisibî* 7r; *bîlî* 9v; *mûlkibî* 9v; *platesne* → [momentinis?] *platesnî* 11r; *prawerontî* [jei ne nom. sg. f.?] 11v;

waldî 12r; *waistî* 12v; *nedoribî* 13v; *su žakwù rôpužî* 13v; *dingstî* 14r; *drûsibî* 15r; *gilî* 15v; *grazibî* 16r; *pamotî* 16v; *swetmoterî* 16v; *oresnî* 18r; *geresnî* 18v; *iszminte* → [vėliau?] *iszmintî* 19r; *kelonî* 19v; *karszinczî* 20v; *graksztesnî* 25r; *narsibî* 25r; *drûsibî* 25v; *didesn...* → [vėliau, skusta] *didesnî* 25v; *akilesnî* 27r; *gėbontî* 27v; *negalî* 29v; *kulnî* 29v; *paoiumî* 31v; *skaugî* 33r;

3) iness. (83×):

metusî 1r; *žodiusî* 1v; *žôdiusî* 1v(7×); *kokémî* 1v; *swietî* 2r; *rasztusî* 2r; *swietî* 2r; *szemî swietî* 2r; *ominî* 3r; *krasztusî* 3v; *tusî monusî* 4r; *tamî* 4r; *tokiosî dingstisî* 5r; *skretî* 5v; *metusî* 6r; *jaunosî deinosî* 6r; *dumblî* 7r; *nasrusî* 7v; *gîrriesî* 8r; *sausosî dúbiesî* 8r; *karklinî* 9r; *ligmiesî* 9r; *ermideriusî* 9v; *pijuosî* 9v; *lisdî* 11v; *szirdgilî* 11v; *žolinusî* 12r; *didemî paoiumî* 13r; *joriüintemî daržî* 13r; *piliesî* 13r; *nagusî* → [vėliau?] *nagusî* 13v; *rekalî* 14r; *didelemî paoiumî* 14r; *atminimî* 16v; [momentinis] *ontramî* 17r; *tomsibiesî* 17r; *rumusî* 17v; *iszdurbusemî* 18v; *kamî* 19v; *josî* 20r; *mittusî* 20r; *weinamî* 20v; *Atenosî* 20v; *tomsimoî* 21r; *paoiumî* 21v; *niekokemî daktî* 22r; *Tamî* 23v; *Kamî* 24r; *numusî* 24r; *kuriosî* 24v; *Atenosî* 25r; *abdarî blisgontemî* 25r; *wistiklusî* 27v; *indosî* 28r; *undosî* 28v; *Delposî* 28v; *grazemî Parnasî* 28v; *kamî* 28v; *súli* 29r; *numusî* 29v; *skersiusî* 30r; *tarpi* 31r; *daktî* 31v; *goriesî* 32r; *kariesî* 33v; *orî* 34r;

4) nom. (34×):

mokitî wiray 3r; *wissî* 3v; *papratî* 4r; *priskirtî* 4r, 4v; *imtî* [vėliau?] 5v; *nuludî* 7r; *Karwî* 8r; *daugkientî* 8r; *ukinikî* 8r; *gerwî* 8v; *smurtî* 9r; *paralkî* 10r(2×); *kaltî* 11r; *gimi* → [momentinis?] *gimî* 'gime' 11v; *weinî* 23v; *kittî* 23v; *tullî* 23v; *kittî* 23v; *nuslûgûtî* 23v; *pakwėystî* 24r; *ussiaustî* 25r; *nutwertî* 25v; *wissî* 26r; *Dwî motrîszkî* 27v; *motrîszkî* 27v; *neakilî* 28v; *motrîszkî* 30r; *ispilotî* 30r; *pristatitî* 30r; *minauônî* 30r; *paiüdmesî* 33r.

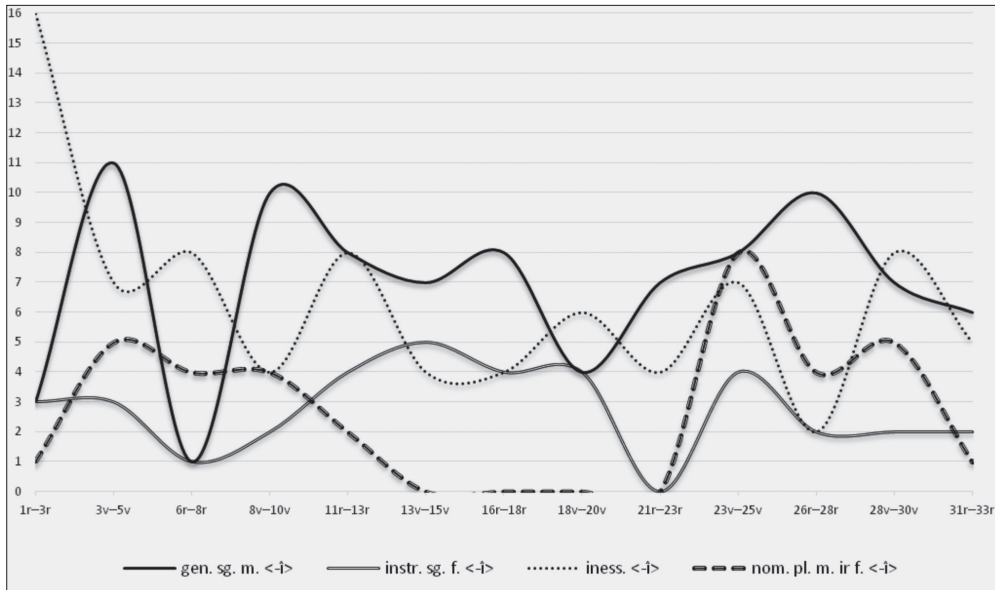
Šalia šių dažniausių linksnių, dar pasitaikė ir kitų, pavyzdžiui, voc. sg. m.: *wilkî* 8v; *dziaugsmî* 23r; *Deiwî* 28v; *Atmonî* 29r, arba net dat. pl. *Tîms* 20r.

4 dažniausių linksnių <-î> galūnių išsidėstymas matyti iš 3 diagramos.

Galūninės <-î> *PaP* išsidėstymas rodo aiškų skirtumą nuo anksčiausio *HJ* teksto (p. 13–400) – *HJ* ryškiai vyravo gen. sg. m. formos, o *PaP* gen. sg. m. formų tik vos vos daugiau už kitas, pavyzdžiui, iness. <-î> formų *PaP* tik 7 mažiau už gen. sg. m. Daugiau atsilieka instr. sg. f. ir nom. formos, bet ir jų apsispręstasis vartojimas *PaP* akivaizdesnis už anksčiausią *HJ* p. 13–400 tekstą. Tad *PaP* galūninės <-î> pasiskirstymo įvairumas ir dažnumas panašesnis ne į *HJ* p. 13–400 teksto, o į tolesnius <-î> raidės plitimo etapus: *HJ* p. 1–12 ir *JJ*.

Taip pat labai svarbu, kad *PaP* matyti padažnėjęs <-î> raidės rašymas *kamienuose*, plg.:

kîmiu 1v; *tîkiete* 1v; *rîste* 1v; *krîste* 1v; *lîkte* 1v; *Kît* 'kitą' 1v; *žîne* 3r; *Tîlwîks* 4r; *Tîlwîks* 4v(2×); *îlgus* 6r; *gîrriesî* 8r; *dwesîn* 8r; *lîczina* 8r; *apsigaudîn* 8r; *bîli* 9v; *drîbsontem* 10v; *bîbsa* 11v; [ž. pradžia skusta, taisyta] *žîtusius* 12v; *lîsdą* 12v; *dwiłijlys* 13r; *szтік* 18r; *bîbsosys* 19v; *nuwîl* 20r; *pîkczius* 22r; *Milžîns* 22r; *wîssus* 22r; *rustîn* 23r; *îlgayniū* 23v; *wîs* 23v; *swîle* 24r; *płucîn* 24v; *kîbo* 25r; *dczturtys* → [momentinis?] *dîczturtys* 26r; *žînė*

3 diagrama. Daukanto galūninės raidės $\langle \hat{i} \rangle$ pasiskirstymas *PaP*, visų pirma atviroje $\langle \hat{i} \rangle$ gen. sg. m. galūnėje, taip pat instr. sg. f., iness., nom. pl. m. ir f. (viena horizontali padala – 2,5 lapo = 5 puslapiai)

26r; *ilgesne* 27r; *motrīszkī* 27v; *tījsą* 27v; *priswīlę* 28r; *negīrs* 29r; *tījsą* 29r; *pījwoie* 30r; *dīdīn* 32r; *tī* 'ten' 33r; *lijlīne* 33r; *bitumū* → [momentinis?] *bitumū* 33v; *tikos* → [momentinis?] *tikos* 33v; *pījwosi* 34r.

Toks $\langle \hat{i} \rangle$ pasklidimas labiausiai primena padažnęjusį jos vartojimą *JJ*, kur kamieno-ose ši raidė taip pat apydažnė (plg. anksčiau, 1 lentelę).

Atrodo, kad Daukantui didelė naujiena buvo tiek *JJ*, tiek *PaP* išbandyti $\langle \hat{i} \rangle$ raidę dvibalsyje [ei], plg. minėtus *rījtieję JJ* ir *tījsą PaP*; *pījwoie PaP*; *pījwosi PaP*, taip pat dar neminėtą uždara galūnę: *isztījs fut.* 3 'išties' *PaP* 27v. Nei anksčiausiame *HJ* tekste (p. 13–400), nei vėlesnėse pratarėse (p. 1–12), nei vėlesniame *HJ* taisymų sluoksnyje Daukantas dar nebuvo bandęs plėsti raidės $\langle \hat{i} \rangle$ vartojimo diapazono į dvibalsius. Daukanto bandymo imti žymėti $\langle \hat{i} \rangle$ [ei] pradžia ir laikytini *JJ* bei *PaP* tekstai.

Toks matomas didžiausias *JJ* ir *PaP* sinchroniškumas netiesiogiai gali būti patvirtintas ir kai kuriais kitais faktais. Šie abu rankraščiai turi *falsifikuotus* (pasendintus) metus, užrašytus paties Daukanto ranka, atitinkamai 1798 ir 1824. Jie abu rašyti ant labai panašaus pusstorio baltos spalvos popieriaus be atpažinimo ženklų¹⁴. Žinoma,

¹⁴ Plg. Bončkutė 1994, 64, 66.

Daukantas falsifikavo sąmoningai, turbūt norėdamas pademonstruoti, kad tokių veikalų pasirodymas lietuviškai buvęs ankstesnis, kad lietuvių kultūra buvo stipresnė anksčiau nei tapo iš tikrųjų. Turbūt nėra atsitiktinis dalykas, kad abiejų rankraščių popierius be vandenženklių – juose įrašyti pagaminimo metai galėjo lengvai demaskuoti falsifikavimą, ir Daukantas turėjo tai žinoti.

2018 m. birželio 13 d. Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriaus darbuotoja Aliucija Orentaitė palydėjo *PaP* rankraščių į Lietuvos nacionalinę Martyno Mažvydo biblioteką. Sudėjus greta buvo galima sulygtinti jo popierių su *JJ*. Orentaitė, Rima Diršytė ir aš kartu visi įsitikinome, kad šių rankraščių popierius skirtingas. *JJ* popierius yra mažesnio formato (21,3 × 26,5 cm) nei *PaP* (21,8 × 28 cm), tad ilgio skirtumas maždaug 1,5 cm. Taip pat *PaP* popierius regis tamsesnis, tarsi turintis kiek žalsvumo, kurio nematyti *JJ* popieriuje. Kelta hipotezė, kad *JJ* ir *PaP* rankraščiai rašyti vienodame popieriuje, nepasitvirtino.

Tačiau dar vienas dalykas, siejantis *JJ* ir *PaP* – tai labai panašus, analogiškas „Parsergiejemas“, įrašytas abiejų rankraščių pradžioje Daukanto ranka. Čia galima nurodyti, kaip analogiškai tuose rašybos „Parsergiejemuose“ nusakoma raidės <î> reikšmė (žr. 4 lentelę).

<i>JJ</i>	<i>PaP</i>
î Rek isztarte kimiù balsù, kaip zòdiusi: tîkiete, rîste, krîste, lîkte etc etc (1v)	î Rek isztarte kîmiù balsù, kaip zòdiusi: tîkiete, rîste, krîste lîkte etc etc (1v)

4 lentelė. *JJ* ir *PaP* „Parsergiejemų“ <î> raidės fonetinio koreliato paaiškinimas

Kaip matyti, aprašai vos ne identiški. Labai svarbu, kad Daukantas juose abiejuose pateikė po 4 pavyzdžius su <î> raide, ir kad visi parinkti pavyzdžiai yra vienodi ir kamieno pozicijoje: *tîkiete, rîste, krîste, lîkte*. Vadinasi, jis jau buvo apsisprendęs, kad ir kamienuose, ne tik galūnėse, reikia diakritinės <î>. Tai bendras *JJ* ir *PaP* bruožas, juose abiejuose kamienų pozicijoje atsirado nemažai atvejų su <î> (nors neretai liko ir vien paprastosios <i>). Kamienų <î> dar nebuvo būdinga jokiems *HJ* rengimo sluoksniams.

Nors ir labai sinchroniški, vis dėlto vienas iš jų turėjo būti rengtas anksčiau, kitas – vėliau, vargu ar Daukantas kas antrą dieną rašė tai vieną, tai kitą rankraštį. Kadangi *JJ* yra tolesnis *HJ* rengimo etapas, tikėtina, kad gal jis turėjo būti ir rengtas po *HJ* juodraščio parašymo, o tik po to – visai kitas rankraštis *PaP*? Iš 4 lentelės matyti, kad *JJ* parašyta *kimiù*, o *PaP* – *kîmiù* (kitur „Parsergiejemuose“ taip pat – *Kimiù* ir *Kîmiù* analogiškai). Ar tai irgi negalėtų reikšti, kad *PaP* „Parsergiejeme“ Daukantas jau labiau buvo apsibratęs su mintimi vis dažniau kamienuose rašyti <î>, negu analogiškame *JJ* „Parsergiejeme“, t. y. kad *PaP* „Parsergiejemas“ vėlesnis už *JJ*?

Bončkutė teigė, kad „[a]nkstyviausias iš Daukanto vertimų rankraščių yra ‘Paskas Pâdraus’“¹⁵, tad omenyje turėjo *PaP*; jos aprašymo tvarka irgi liudija ją laikius

¹⁵ Bončkutė 1994, 64.

esą *PaP* rengtas pirmiau už *HJ* ir *JJ*. Tačiau kitur ji pati iš dalies tokiam savo teiginiui prieštaravo:

JJ rankraščio rūšis, formatas, rašalo spalva, braižas, paraštės sutampa su *PP* [t. y. *PaP* – G. S.] rankraščio. Visiškai tolygus jų abiejų **Parsergiejemas**, kur surašytos rankraštyje vartojamos specifinės raidės ir paaiškinamas jų tarimas, vienoda rašyba ir kalba. Tokie dideli tekstų sutapimai leidžia manyti, kad šie du rankraščiai yra to paties meto¹⁶.

Tad teigė, kad to paties meto yra *JJ* ir *PaP*, bet juk *JJ* yra tik vėlesnis *HJ* pratarmių švarraštinis variantas! Bončkutė teisi, kad *JJ* ir *PaP* yra labai artimos rašybos, panašūs rankraščiai, jų abiejų metai analogiškai Daukanto falsifikuoti ir pan. Bet tai taip pat reiškia, kad *HJ* juodraštis buvo parengtas anksčiau, po to dar gerokai poredaguotas, ir tik tada pradėtas rengti naujas *JJ* rankraštis (*HJ* švarraštinis variantas greičiausiai toliau pratarmių niekada ir netęstas). Raidės <î> vartojimas kaip tik liudija *JJ* buvus vėlesnį už *HJ*. Ir pati rengimo logika sugestijuoja, kad pirma turėjo būti parengtas *HJ* juodraštis, o tik po to – *JJ* švarraštis. Vadinasi, *HJ* tikrai buvo rengtas ir redaguotas prieš *PaP*, o ne po jo.

5. APIBENDRINIMAS. Pirmiausia Daukantas raidę <î> įsivedė gen. sg. m. galūnėje (*brolĩ*; *HJ* nuo p. 44 ir toliau). Maždaug nuo *HJ* p. 142 toje galūnėje <î> ir įsivyravo (kaip morfologinis žymiklis). Apytiksliai nuo *HJ* p. 242 Daukantas ėmė <î> dažniau rašyti ir instr. sg. f., iness., nom., acc. sg. galūnėse (*wilontî*; *kapusî*; *essantî*; *diedî*), taip morfologinį žymiklį imdamas versti fonetiniu. *HJ* vėliausiai rašytoje pradžioje (pratarmsė) p. 1–12 bei redagavimo sluoksnyje toks fonetinis <î> galūnių žymėjimas išsivirtino (gen. sg. m., iness., instr. sg. f. galūnėse). Toliau *JJ* ir *PaP* Daukantas ėmė dažniau diegti fonetinį <î> [ę] jau ir į žodžių kamienus (*gîr*; *kîmiù*).

Atvirai gen. sg. m. galūnei uždėti cirkumfleksą <^> virš raidės <i> Daukantas turbūt sumanė dėl to, kad iš Rytų Prūsijos buvo išmokęs perimti tą patį diakritiką <^> ir uždariosiems gen. sg. f. galūnėms su kitomis raidėmis <ê, ô> (plg. *HJ* <-ês, -ôs>: *isz baimês*; *Grecijôs*; *weczôs ukês*). Tiesiog pats pritaikė cirkumflekso formos stogelį kitai raidei (<î>), kitai giminei (vyriškajai), kitai pozicijai (atvirai galūnei). Papildomas paskatinimas įsivesti raidę <î> Daukantui tikriausiai buvo ir labai dažnas <î> vartojimas Mikalojaus Daukšos *Postilėje* (1599), tačiau ten raidė <î> vyrauja kamienuose, tad toji *Postilė* turbūt nebuvo pagrindinis Daukanto pasirinkimo šaltinis.

Pradinis Daukanto <î> raidės vartojimas suponuoja maždaug tokią minimų rankraščių rengimo seką:

- 1) *HJ* p. 13–400;
- 2) *HJ* redagavimas ir p. 1–12 rašymas;
- 3) *JJ*;

¹⁶ Bončkutė 1994, 68.

4) *PaP*. (Galima tarti, kad dėl atidesnio <î> žymėjimo *PaP* „Parsergiejeme“ [ir kai kurių kitų šiame straipsnyje neanalizuotų dalykų], *PaP* laikytinas šiek tiek vėlesniu už *JJ*.)

Apskritai ryškus vienijantis *HJ*, *JJ* ir *PaP* rankraščių ortografijos bendrumas – jau atsiradusi raidė <î>, kurios Rygoje Daukantas dar neatrodė linkęs vartoti. Tai tikriausiai Sankt Peterburgo periodo pradžios sumanymas (1834 m. pabaiga ar kiek vėliau). Dėl rašybos Daukanto dažnai persigalvota, ir pasakyti, kodėl jis nusprendė įsivesti raidę <î> būtent Sankt Peterburge, nėra lengva. Aksioma galėtų būti tokia – vykstant į visai naują vietą, sąmonė tampa atviresnė naujovėms; bet tai, žinoma, nėra konkretus atsakymas.

Literatūra:

- BONČKUTĖ, ROMA, 1994: „Simono Daukanto vertimų ir sekimų rankraščiai“, *Lt* 4(20), 63–75.
- BONČKUTĖ, ROMA, 2006: „Simono Daukanto Justino istorijos vertimas“, *Simono Daukanto raštai. Istorija Justinaus*, parengė, pratarinę, įvadinį straipsnį ir komentarus parašė Roma Bončkutė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 9–26.
- DP – Mikalojus Daukša, *Poftilla CATHOLICKA*. [...] W Wilniui / Drukárnioi Akadēmios SOCIETATIS IESV, A.D. 1599. (Internetinis leidinys: Mikalojus Daukša, *Postilė*, 1599, perrašą ir žodžių formų konkordancijas parengė Veronika Adamonytė, Ona Aleknavičienė, Milda Lučinskienė, Jūratė Pajėdienė, Mindaugas Šinkūnas, Eglė Žilinskaitė, Vytautas Zinkevičius, 2006; www.lki.lt/seniejirastai/.)
- GDKr – *Simanas Daukantas, Kornelijus Nepos – Givatas didiuju Karwaidū senowės suraszę Lotinisz-kay Kornelius Nepos. Iszguldę isz Lotiniszkos į Lietuwiszką kalbą jaunuomenės naudon J. Dewinakis [Simonas Daukantas], Išversta prieš 1838 metus. Spausdintas Petrapilyje 1846. Trūksta rankraščio pradžios*; VUB RS: f. 1 – D 714 (rankraštis, nuorašas kita ranka, su paties Daukanto taisymais; visas antraštinis lapas užrašytas pagal vėlesnį GDKs spaudinį VDU bibliotekoje Kaune įsigijus rankraštį iš privačių rankų).
- HJ* – Simonas Daukantas, *Historija Justina*; LLTIBR: f. 1 – SD 10 (po 1834, rankraštis, autografas); paskelbtas: *IJ*2006.
- IJ*2006 – *Simono Daukanto raštai. Istorija Justinaus*, parengė, pratarinę, įvadinį straipsnį ir komentarus parašė Roma Bončkutė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006 (*HJ* publikacija).
- IŽ* – Simonas Daukantas, *ISTORYJE ZEMAYTYSZKA*; LLTIBR: f. 1 – SD 2 (1831–1834, rankraštis, autografas).
- JJ* – Simonas Daukantas, *Istorije Justinaus parguldę Isz Lotinū kalbôs i Zāmaitiū K. Daugkientys metusî 1798*; LNMMB RS: f. 110 – 34 (rankraštis; autografas; parašymo metai nurodyti netikslūs).
- m. – momentinis (taisymas); santrumpa vartojama lentelėse.

- Ma* – Simonas Daukantas, *Marguminai* (įvairių išrašų ir pastabų įvairiomis kalbomis rinkinys); LLTIBR: f. 1 – SD 27.
- MERKYS, VYTAUTAS, ²1991: *Simonas Daukantas*, antras papildytas leidimas, Vilnius: Vyturys.
- MG* – Kristijonas Gotlybas Milkus, *Anfangs=Gründe einer Littauifchen Sprach=Lehre*, Königsberg, 1800. Druck und Verlag der Hartungfchen Hofbuchdruckerey.
- ONL* – Simonas Daukantas, „O Niewoli Łotiskiey“; LLTIBR: f. 1 – SD 27, *Ma* 231–238.
- PaP* – Simonas Daukantas, po 1834: *Pasakas Pádraus Pagal iszdawimo K. Kan: Czerski, iz Łotinû kalbôs pargulde Žámaitiskay M, Zëymys metusî 1824*; VUB RS: f. 1 – E 73 (rankraštis, autografas; parašymo metai nurodyti netikslūs).
- Pras* – Simonas Daukantas, *Prasmą Łotinû kalbos*, Petrapilie: Ispausta pas K. Hintze, 1837.
- pšt – (taisyimas) pieštuku.
- RPG* – Simonas Daukantas, *Rubīnatio Peluzes Giwenīmas išgölditas išz Teutonû kalbôs i Žámajtiû pagal 12° is-paudīmo loach. Heinr: Campe*; LLTIBR: f. 1 – SD 24 (rankraštis, nuorašas kita ranka, su paties Daukanto taisymais; antraštė vėliau užrašyta dar kita ranka, taikant vėlesnės Daukanto rašybos ypatybes, galbūt sietina su vėlesniu pateikimu cenzūrai 1846 m.).
- ršl – (taisyimas) rašalu.
- SENDZIKAS, KAZYS, 1938: Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos laiškas iš Kretingos Jonui Krizostomui Gintilai į Sankt Peterburgą, 1834 m. gruodžio 19 d., „A. Pabrėžos laiškai kun. J. K. Gintilai“, *Mūsų senovė* 2(3[8]), 489–493.
- v. – vėlesnis (taisyimas); santrumpa vartojama lentelėse.

Giedrius Subačius

APPEARANCE OF THE GRAPHEME <î>
IN SIMONAS DAUKANTAS'S TEXTS

Summary

Simonas Daukantas (1793–1864) introduced the letter <î> for his Lowland Lithuanian dialectal vowel [e] first in gen. sg. m. flexion—from page 44 of his manuscript *Historya Justina* (*HJ*; 1834 and / or later); cf. *broli* '(of) brother'. Approximately from page 142, the grapheme <î> in that particular flexion began dominating (as a morphological signifier). Then, approximately on page 242, Daukantas started to denote <î> more intensely in other endings as well: in instr. sg. f., iness., nom., and acc. sg. This way he began altering the morphological signifier into a phonetic one (*wilontî*; *kapusî*; *essantî*; *diedî*). Such phonetic marking of <î> flexions became preponderant (in gen. sg. m., iness., and instr. sg. f.) in the latest written part of *HJ* (in prefaces on pages 1–12) and the layer of later corrections. Further Daukantas started introducing the phonetic <î> [e] more frequently into the stems of the words as well (cf. *gîr*; *kîmiù*).

Daukantas decided to place the circumflex <̂> on the letter <-i> in the open flexion most probably due to the influence of the Lithuanian texts in East Prussia that contained this diacritic in closed gen. sg. f. flexions on other letters (cf. Daukantas's *HJ* <-ês, -ô>: *isz baimês* 'because of fear'; *Grecijôs* '[of] Greece'; *weczôs ukês* '[of] old state [country]'). Sermons (*Postilla*) by Mikalojus Daukša (1599) could have also had some secondary influence on Daukantas's decision to select <̂>, but Daukša was mostly using <̂> in the stem position, while Daukantas began introducing <̂> in the endings.

The initial usage of the grapheme <̂> by Daukantas presupposes such approximate sequence of three manuscripts: (1) *HJ* pp. 13–400; (2) *HJ* corrections and writing of *HJ* prefaces on pp. 1–12; (3) *Istoriję Justinaus (JJ)*; and (4) *Pasakas Pádraus (PaP)*.

Most probably Daukantas chose the letter <̂> at the beginning of his stay in St. Petersburg (the end of 1834 and somewhat later). The grapheme is absent from his manuscripts of the Rīga period (before the summer of 1834).

GIEDRIUS SUBAČIUS

Gauta 2018 m. birželio 9 d.

Department of Slavic and Baltic Languages and Literatures

University of Illinois at Chicago

601 S. Morgan St.

Chicago IL 60607, U.S.A.

el. p.: subacius@uic.edu

XIX a. istorijos skyrius

Lietuvos istorijos institutas

Kražių g. 5

LT-01108 Vilnius, Lietuva